

Economisch kompas

Het is aantrekkelijk zondebokken voor de economische problemen aan te wijzen. Binnenslands leven er drie: werknemers, werkgevers en overheid. De werknemers verwijten de werkgevers, onvoldoende oog te hebben voor werkgelegenheidsbevorderende investeringen. Andersom verwijten de werkgevers de werknemers, het najagen van te grote loonstijgingen. De overheid beweegt zich tussen beide belangengroeperingen: nu eens werkgeversstandpunten vertolkend, dan weer werknemersstandpunten. De overheid ervaart trouwens ook vaak kritiek van deze groeperingen. Het is thans eenvoudig, voorbeelden aan te wijzen van de vorenstaande problematiek, die niet zou bestaan indien de economische knelpunten harmonieus zouden worden weggewerkt. De zondebok die de minste moeilijkheden oplevert omdat hij zich niet zal verdedigen, is het buitenland. Economische problemen kunnen aanvaardbaar worden, zonder te worden opgelost, indien werknemers, werkgevers en overheid te zamen het buitenland aanwijzen als veroorzaker van problemen, waar ze binnenslands weinig aan kunnen doen.

Er is nóg een zondebok die voor velen nog ongrijpbaarder is dan de reeds genoemde: de economische orde. Zo wordt steeds vaker het standpunt verdedigd dat de economische problemen een gevolg zijn van de kapitalistische maatschappijstructuur en pas kunnen worden opgelost door een andere, betere orde in te voeren. Het nieuwste voorbeeld van dit standpunt komt voor in een onlangs verschenen boek van Bas de Gaay Fortman, bekend als politiek leider van de PPR, minder bekend als hoogleraar aan het Institute of Social Studies, en Henk Thomas, eveneens verbonden aan dat instituut en deskundige op het terrein van arbeiderszelfbestuur 1).

Beide auteurs zijn van mening dat de discussie over de economische orde moet worden gestimuleerd aangezien het afnemen van de groei een diepgaande verandering van onze maatschappij nodig maakt, terwijl de werkloosheid een redelijk vooruitzicht voor enige jaren eist. Een dergelijke discussie lijkt de problemen op een zijspoor te zetten. Waarom zouden we immers met veel pijn en moeite allerlei veel verzet oproepende maatregelen treffen, als de problemen daarmee niet worden opgelost omdat de fout in het gehele economische bouwwerk zit? De Gaay Fortman en Thomas doen het voorkomen alsof onze economische orde een onbewoonbaar verklaarde woning is, die je niet bewoonbaar maakt door het dak van nieuwe pannen te voorzien. Neen, de gehele woning moet worden vernieuwd. Overeenkomend met de meningen van progressieve stromingen moet er echter geen afbraak plaatsvinden, maar renovatie. M.a.w., de auteurs willen de huidige, rotte orde geleidelijk aan vervangen door een geheel nieuwe. Ze zijn tegen een totale omwenteling en bepleiten dus evolutie in plaats van revolutie.

Het boek bevat naast een analyse van de huidige economische orde een aantal voorstellen ter bereiking van een

betere orde. De Gaay Fortman en Thomas geloven niet in de gangbare opvattingen van linkse en rechtse politici. Zij verzinnen iets nieuws, dat overigens kenmerken van beide bevat. Rechts en links wordt struisvogelpolitiek verweten. Rechts ziet de vrije ondernemingswijze produktie als een heilige koe, terwijl links de afwijzing van het kapitalisme als afdoende beschouwd. De auteurs speuren naar een nieuwe economische orde, die dienst kan doen als kompas en gekenmerkt wordt door veel medezeggenschap, bereikbaar via „een niet-polariserend model, als de enige weg die kan leiden tot een geleidelijke omvorming van ons stelsel in democratische zin”.

In die nieuwe orde treedt vermaatschappelijking van de produktie op. Dit houdt in dat iedere burger de gelegenheid krijgt mee te spreken en te beslissen in zijn eigen leef- en werksituatie. Hierdoor kan een grotere maatschappelijke bewustwording en betrokkenheid worden verwacht. Dit zal gepaard gaan met meer eigen verantwoordelijkheid voor alles wat er in de maatschappij gebeurt. De auteurs trekken hiermee ten strijde tegen Groenevelt van de Industriebond NVV, die pas verantwoordelijkheid wil aanvaarden als de nieuwe orde er is en niet op de weg naar die orde.

De Gaay Fortman en Thomas proberen duidelijk te maken dat als die nieuwe, gedemocratiseerde orde er is, de huidige economische problemen zijn opgelost of eventueel aanvaardbaar worden. Dan is de werkgelegenheid gegarandeerd en het milieu beschermd. Dan leidt werkloosheidsbestrijding niet tot inflatie en inflatie niet tot werkloosheid en kunnen de arme landen zich behoorlijk ontwikkelen. De auteurs is hier echter ook struisvogelpolitiek te verwijten. Zij maken namelijk duidelijk dat de huidige orde tot stand kwam na een eeuwenlang proces, waarbij de mens slechts materiële welvaartsdoelen bezat. Dat leidde ertoe dat de menselijke geest niet gericht is op sociale verplichtingen, maar op schraapzucht. Als kapitalisme en menselijke geest echter zo met elkaar zijn verbonden, zal het een hele toer worden die geest om te turnen. De politieke tegenstanders van de auteurs zullen zelfs bij voorbaat — eventueel met de kop in het zand — zeggen dat zo iets niet kan.

Ondanks mijn bezwaren vind ik dat De Gaay Fortman en Thomas een goede bijdrage hebben verleend aan de discussie over de economische orde. Zij schreven hun boek voor leken, maar ook wetenschappers mogen er kennis van nemen.

L. Hoffman

1) Prof. Dr. B. de Gaay Fortman en Dr. H. Thomas, *De winst van een democratische economie*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1976, 144 blz., f. 6,90.

Inhoud

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 119,60 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 78,- (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/ giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,- (incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Drs. L. Hoffman:
Economisch kompas 521

Column
Malaise, door Dr. J. Bartels 523

Drs. F. W. A. van Dal:
Een nieuwe analyse van het Nederlandse tabaksverbruik 524

Drs. H. Jacobs:
Een pleidooi tegen een geleide loonpolitiek 526

Drs. G. A. T. M. Reuten:
Naar een heroriëntatie op ons begrip van economische theorie 530

Europabladwijzer
Gemeenschapsbegroting in de „prioriteitenraad”, door Prof. Mr. H. H. Maas 532

Au courant
Zweedse werkgelegenheidspolitiek, door A. F. van Zweeden 535

Ontwikkelingskroniek
De Wereldwerkgelegenheidsconferentie, door Prof. Dr. L. B. M. Mennes 536

Ingezonden
Tanende groei en milieu, door Drs. J. H. M. Pieters 538

Boekennieuws
Cyril Tomkins: Financial planning in divisionalised companies, door Drs. C. van Halem 539

Mededeling 539

U leest nu wat hier staat. Wij zouden graag lezen wat er nu nog niet staat.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:
STRAAT:
PLAATS:
Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):
Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

Malaise

Wie zich aan het begin van de laatste week van mei 1976 aan het schrijven zet voor *ESB* en dan eerst als titel kiest „Malaise”, kan nog vele kanten uit. Te vele, zou ik willen vaststellen. Want juist in deze dagen zijn vele Nederlanders zich er pijnlijk van bewust, dat vermenging van politiek en economie zeker niet een conjunctuur-stimulerende cocktail is. Dit blijkt weer eens te duidelijk in deze weken. Het kabinet vergadert veel en lang, maar niet over onze grote economische problemen, die al te lang een te weinig fundamentele aanpak hebben gehad.

Te lang is in Nederland de indruk gewekt als zou de internationale conjunctuur hét virus zijn, dat de gezondheid van onze economie aantastte. Die diagnose klopte niet. Het zou dus van weinig realiteitszin getuigen om van de verbetering in de internationale conjunctuur — die er is en ook enigszins kenbaar is in ons land — te verwachten, dat op korte termijn onze structurele problemen zullen zijn opgelost. Beseft moet worden, dat het een proces van vele jaren is geweest, dat tot onze structurele moeilijkheden heeft geleid en dat het ombuigen van deze ontwikkeling een tijdrovende bezigheid zal zijn en een daartoe geschikt beleid nu eens eindelijk geformuleerd zal moeten worden.

Dit zo stellende, bevind ik mij — zo meen ik — in zeer goed gezelschap. Wie kennis heeft genomen van het *Jaarverslag 1975* van De Nederlandsche Bank en van het vlak daarna verschenen *Centraal Economisch Plan 1976* zal weten, wie ik goed gezelschap acht. De analyses in deze beide documenten leiden tot eenzelfde conclusie: onze inflatie blijft te hoog, het aantal werklozen blijft alarmerend, het bedrijfsleven in ons land is verliesgevend, want het rendement op het eigen vermogen is negatief.

Heel duidelijk maakt het *Centraal Economisch Plan 1976* ook, dat de conjuncturele opleving alleen niet het panacee zal zijn voor al onze kwalen. Niet ontbeerd zal kunnen worden een zeer concreet beleid, dat tot een oplossing van de op dit ogenblik zeer nijpende economisch-structurele problemen van onze economie zal leiden. Uit de cijferopstellingen van het Planbureau wordt duidelijk, dat de Duisenberg-norm — 1% — een te kleine druppel op een erg gloeiende plaat is.

Ondanks geen prijscompensatie per 1 juli en enige conjuncturele opleving blijven de rendementen in het bedrijfsleven „aan de zeer lage kant”. „Daarin liggen” — zo vervolgt het Planbureau — „nog grote risico's voor de werkgelegenheid verborgen. Enig voorbehoud bij de raming van de geregistreerde arbeidsreserve op 220.000 is daarom wel op zijn plaats”.

De preciaire situatie, waarover het Planbureau spreekt, stoelt mede op het feit, dat de investeringen van het bedrijfsleven in 1976 nog verder zullen teruglopen. Pas begin 1977 verwacht het CPB enig herstel in de investeringen met later in dat jaar een duidelijker opwaartse beweging. „In die fase vooral” — ik citeer weer — „zou een daling van de geregistreerde arbeidsreserve mogen worden verwacht”. Die verwachte daling van de werkloosheid in 1977 zou volledig teniet gaan, indien medio dit jaar een volledige prijscompensatie zou worden gegeven.

Deze laatste opmerking van het Planbureau beklemtoont nog eens de noodzaak om door een beperking van de reële loonkosten het werk-

gelegenheidsvraagstuk aan te pakken. De voortdurende stijging van de reële arbeidskosten met percentages, die belangrijk hoger waren dan die van de stijging der arbeidsproductiviteit, was één der verklarende factoren voor de zeer gedaalde rendementen. Een tweede — ook belangrijke — factor wordt gevormd door de druk op de bedrijfsrendementen van de lasten voor de collectieve sector. Het *Centraal Economisch Plan 1976* toont, dat niet ten onrechte de president van De Nederlandsche Bank zich afvroeg, of de 1%-norm van minister Duisenberg nog niet te hoog gegrepen is. Die vraag beantwoord ik, mede op grond van het recent gepubliceerde cijfermateriaal van het CPB, bevestigend.

Berekeningen van de Raad van Bestuur in Arbeidszaken hebben tot de conclusie geleid, dat dit bevestigende antwoord niet tot gevolg behoeft te hebben, dat wij de volume-uitbreiding van de collectieve sector moeten offeren. Gelukkig niet, want onze sociale verworvenheden zijn een goed, dat ik niet graag zou zien aangetast.

Het bovenstaande samenvattende, lijken twee zaken duidelijk: het is hoog tijd een nieuw economisch beleid te concipiëren en uit te voeren, gegeven de huidige zwaarte onzer structurele problemen en — ten tweede — er zijn mogelijkheden voor zulk een beleid zonder opoffering van sociale verworvenheden.

De regering zal nu moeten regeren. Ik hoop, dat dit niet een vrome wens zal blijken te zijn.

Een nieuwe analyse van het Nederlandse tabaksverbruik

DRS. F. W. A. VAN DAL

De auteur van dit artikel, medewerker bij het Centraal Planbureau, behandelt in dit artikel de vraag, welke factoren van invloed zijn op het tabaksverbruik in Nederland. Hij concludeert onder meer dat acties tegen het roken weinig invloed hebben, tenzij ze langdurig worden herhaald. Ook prijsverhogingen hebben niet veel invloed — vooral niet op lange termijn — vanwege de afnemende prijselasticiteit.

In *ESB* van 2 januari 1971 publiceerden J. Amelung en A. W. G. Koppejan ¹⁾ de resultaten van een onderzoek naar de invloed van de destijds gerucht makende televisie-uitzending van januari 1964 — waarin een somber beeld van de gevaren van het roken werd gegeven — op het afzetvolume van sigaretten en kerftabak. Zij kwamen tot de conclusie dat het schrik-effect uit 1964 — een daling van de afzet t.o.v. het normale niveau met ca. 12% — in de vier daaropvolgende jaren iets was afgezwakt, maar altijd nog in een niveaupercentage van ca. 9% tot uitdrukking kwam. Waarschijnlijk ten gevolge van de weer grotere publiciteit over de gevaren van het roken zou deze niveaupercentage in de jaren 1969 en 1970 zijn versterkt en respectievelijk 12% en 15% hebben bedragen (vgl. grafiek 1).

Grafiek 1. Volume van de consumptie van sigaretten en kerftabak per hoofd per jaar (glds in prijzen 1970)

Bovengenoemd onderzoek geeft helaas weinig uitsluitend over de invloed van de prijs op het afzetvolume van sigaretten en kerftabak. Afgezien van de voorraadmutaties als gevolg van de belastingmaatregelen van januari 1966 en 1969 kon geen invloed van de prijs op de afzet worden vastgesteld.

Na 1970 blijkt het afzetvolume (gulden in constante prijzen) van sigaretten en kerftabak wederom sterk toe te nemen. Deze ontwikkeling versterkt de vraag naar de invloed van de prijs van het produkt op de afzet. Zulks te meer nu de Gezondheidsraad er kortgeleden bij de regering op heeft aangedrongen ernst te maken met de bestrijding van het roken.

De analyse van het verbruik

De auteurs definieerden het tabaksverbruik als de voor binnenslands verbruik beschikbaar gekomen hoeveelheden sigaretten en kerftabak (shag- en pijptabak) in constante prijzen per hoofd van de bevolking.

Op de mutatie in dit verbruik blijken voorraadveranderingen bij consument en detailhandel, welke van de normale voorraadvorming afwijken, een niet onbelangrijke invloed te hebben gehad. Zo waren de belastingverhogingen per 1 januari 1966 en per 1 januari 1969 aanleiding tot aanleg dan wel vergroting van de voorraden bij consument en kleinhandel vóór de maatregel in werking trad. Daarna viel de afzet terug door de intering op de gevormde voorraden, waarna in het daaropvolgende jaar weer een herstel tot de normale situatie intrad. Doordat de beide belastingmaatregelen met een tussentijd van drie jaren plaatsvonden, hebben zij de gegevens van de gehele periode 1965-1970 beïnvloed.

Voorts blijkt de televisie-uitzending van januari 1964 — waarin een somber beeld van de gevaren van het roken werd gegeven — de afzet van sigaretten en kerftabak niet onbevoerd te hebben gelaten.

De door hen berekende vraagrelatie legt een verband met de „koopkracht”, weergegeven door de volume van de totale consumptie met een vertraging van ongeveer een halfjaar. Daarbij is men ervan uitgegaan dat het tabaksverbruik in de tijd geen gelijke tred houdt met het welvaartsaccres; m.a.w., de elasticiteit van het tabaksverbruik ten opzichte van de toeneming van de welvaart zal in de tijd afnemen. Herschatting van de door hen gepubliceerde relatie (periode 1952-1970), vanwege de sinds die publicatie in het statistisch cijfermateriaal aangebrachte correcties geeft:

$$\tilde{c}_{sk} = 164,19 \log \tilde{c}_{-1/2} + 14,01 \text{dacc} - 12,94 \text{dm} - 458,29$$

(6,0) (5,4) (2,6) (4,9)

$$\tilde{R}^2 = 0,826 \quad (1)$$

$$NR = 0,87$$

waarin:

\tilde{c}_{sk} = volume van de afzet per hoofd van sigaretten en kerftabak in constante prijzen;

¹⁾ Een „Meinsma-effect” op het tabaksverbruik, *ESB*, 2 januari 1971.

$\bar{c}_{-1/2}$ = volume van de totale consumptie per hoofd een half jaar vertraagd, in constante prijzen;
 dac = +1 (1965 en 1968 voorraadvorming); -1 (1966 en 1969 voorraadintering); het z.g. anticipatie-effect;
 dm = +1 (1964 e.v. jaren, autonome vraagvermindering als gevolg van actie tegen het roken); het z.g. Meinsma-effect,

terwijl de getallen tussen haakjes onder de coëfficiënten de t-ratio's aangeven. De vergelijking blijkt thans — op grond van de lage waarde van de NR — niet geheel juist te zijn gespecificeerd. Splitsing van de gegeven vergelijking voor nader onderzoek van de bijdrage van de afzonderlijke variabelen tot de verklaring leidt tot:

$$\bar{c}_{sk} = 99,27 \log \bar{c}_{-1/2} - 234,44 \quad \hat{R}^2 = 0,506 \text{ (1a)} \\ (4,4) \quad (3,0) \quad \text{NR} = 2,07$$

$$\bar{c}_{sk} = 102,99 \log \bar{c}_{-1/2} + 13,37 \text{ dac} - 247,58 \quad \hat{R}^2 = 0,764 \text{ (1b)} \\ (6,6) \quad (4,4) \quad (4,5) \quad \text{NR} = 0,90$$

$$\bar{c}_{sk} = 148,22 \log \bar{c}_{-1/2} - 10,39 \text{ dm} - 402,99 \quad \hat{R}^2 = 0,523 \text{ (1c)} \\ (3,3) \quad (1,3) \quad (2,6) \quad \text{NR} = 2,14$$

Uit de relaties (1a) en (1b) blijkt dat de dac-variabele — gemeten aan de waarde van de \hat{R}^2 en de t-ratio van haar coëfficiënt — een redelijke bijdrage tot de verklaring levert, zij het dat de NR door deze toevoeging bijzonder verslechtert. Toevoeging van de dm-variabele aan vergelijking (1a) laat zien dat de veronderstelde structurele vraagvermindering als gevolg van actie tegen het roken, het z.g. Meinsma-effect, geen wezenlijke bijdrage tot de verklaring levert. Haar regressiecoëfficiënt heeft bovendien een twijfelachtige t-ratio.

Vervangt men in vergelijking (1) de dm-variabele door de relatieve prijs van het produkt dan verkrijgt men:

$$\bar{c}_{sk} = 155,84 \log \bar{c}_{-1/2} - 185,19 \log \frac{\bar{p}_{sk}}{\bar{p}_c} + 9,38 \text{ dac} + 73,24 \quad (2) \\ (9,4) \quad (3,6) \quad (3,7) \quad (0,7)$$

$$\hat{R}^2 = 0,864 \\ \text{NR} = 1,53$$

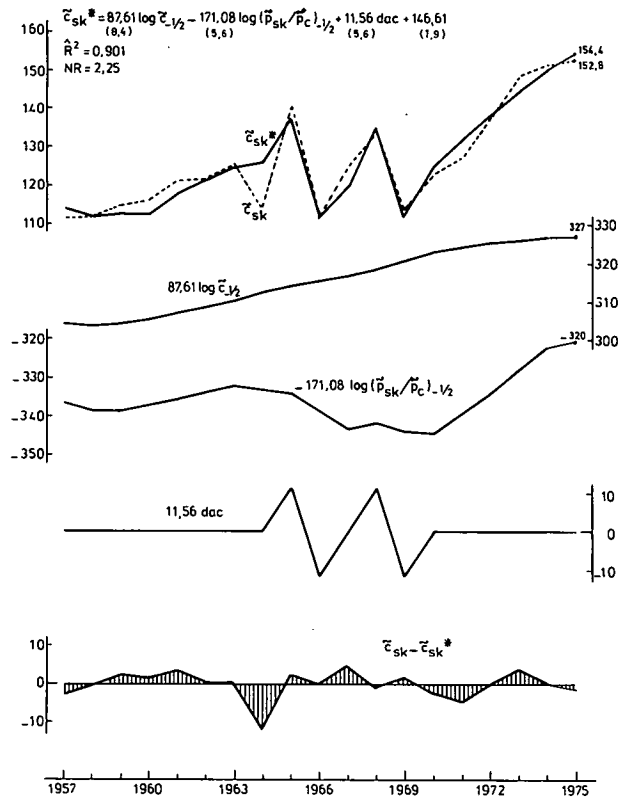
De optredende intercorrelatie tussen de relatieve prijs en de dac-variabele bemoeilijkt echter een juiste vaststelling van de regressiecoëfficiënten van deze variabelen. Deze onderlinge samenhang kon ook bij toepassing van „lags” in de prijsreactie onvoldoende tot een aanvaardbaar niveau worden teruggedrongen. Bij verlenging van de schattingsperiode tot 1974 treedt in het verloop van de residuen na 1967 wel enige verbetering op, hetgeen heeft geleid tot herschatting van de relatie over de periode 1957-1974, waarbij de intercorrelatie wel tot een acceptabel niveau kon worden teruggebracht. Dit resulteerde in:

$$\bar{c}_{sk} = 87,61 \log \bar{c}_{-1/2} - 171,08 \log \left(\frac{\bar{p}_{sk}}{\bar{p}_c} \right)_{-1/2} + 11,56 \text{ dac} + 146,61 \\ (8,4) \quad (5,6) \quad (5,6) \quad (1,9)$$

$$\hat{R}^2 = 0,901 \quad (3) \\ \text{NR} = 2,25$$

De vergelijking geeft in het jaar 1964, evenals vergelijking 2, een vrij groot residu, hetgeen erop wijst dat het shockeffect van januari 1964 het z.g. Meinsma-effect slechts een eenmalige verlaging van het niveau van het verbruik tot gevolg heeft gehad. De relatie is weergegeven in grafiek 2, waarin tevens een raming van het verbruik voor het jaar 1975 is opgenomen. Volgens deze prognose zou het verbruik toenemen van f. 152 tot f. 154 per hoofd in prijzen van 1970 (ca. 1,4%). De voorlopige realisatiecijfers wijzen op een accres van ca. 0,5%.

Grafiek 2. De binnenlandse afzet van sigaretten en kerftabak, volume per hoofd in guldens (prijzen 1970)

Ofschoon ook in andere jaren dan 1966 en 1969 de belastingdruk op het produkt herhaalde malen werd verhoogd konden, waarschijnlijk vanwege de geringe omvang van de drukverhoging en het tijdstip waarop de maatregel in werking trad, geen anticipatie- en overloopeffecten van enige betekenis (op jaarbasis) worden waargenomen.

De elasticiteit van het tabaksverbruik ten opzichte van de welvaartsvariabele blijkt van 1957 tot 1974 te zijn gedaald van 0,34 tot 0,25. Terwijl de prijselasticiteit over dezelfde periode afnam van 0,67 tot 0,49. Gezien het geringe welvaartsaccres waarmede voor de komende jaren rekening moet worden gehouden is van deze verklarende factor slechts een kleine invloed op de toeneming van het verbruiksvolume van sigaretten en kerftabak per hoofd te verwachten. Overheidsmaatregelen in de belastingsfeer zullen ongetwijfeld de prijs van het produkt opstuwten en de waargenomen tendens van een in de tijd kleiner wordende prijselasticiteit waarschijnlijk versterken. Het is niet uitgesloten dat in deze ontwikkeling al spoedig een moment wordt bereikt waarop het produkt in het geheel niet meer reageert op prijsveranderingen. Aldus zouden aan overheidsmaatregelen in de belastingsfeer ter bestrijding van het roken grenzen worden gesteld. Maar afgezien van deze grenzen leiden prijsverhogingen tot een afname van het accres in het verbruiksvolume van sigaretten en kerftabak met consequenties voor de rentabiliteit van de tabaksbranche.

De geringe groei van de afzet zal de inkomens-(winst-)ontwikkeling van zowel de kleine zelfstandige in de tabakshandel als dat van de groothandel en de fabrikant doen afnemen. Deze inkomensafname zal door de nog steeds stijgende produktiekosten, waarvan de arbeidskosten (lonen en sociale lasten) een belangrijk deel uitmaken, worden versterkt. Een vergroting van het produktassortiment (kranten, tijdschriften, ijs, suikerwerk enz.) — zoals reeds bij vele zelfstandigen in de tabakshandel valt waar te nemen — is dan onvermijdelijk. Dit is echter niet zonder gevolgen voor de ontwikkeling van de afzet, de inkomensvorming en de werkge-

Een pleidooi tegen een geleide loonpolitiek

DRS. H. JACOBS*

Het pleidooi voor een geleide loonpolitiek door Van den Doel, De Galan en Tinbergen in ESB van 17 maart jl. is terecht een stuk politieke economie d.w.z. dat op beide aspecten wordt ingegaan én dat er een meer wetenschappelijke component én een politieke stellingname in naar voren komt. Wellicht is de beknoptheid er de oorzaak van dat het verhaal zozeer op een politiek manifest lijkt, waarin op allerlei aspecten niet wordt ingegaan. Die aspecten of bijzaken leiden er bij mij echter toe dat ik noch in de effectiviteit, noch in de zin van een geleide loonpolitiek à la 1945-1960 geloof. In onderstaand artikel zal ik deze bewering nader toelichten.

Economie concertée

Zeer generaliserend wordt gesproken over de „économie concertée”, die in alle Atlantische landen geldt, welke door gebrek aan centrale besturing de gewenste doelstelling niet heeft bereikt. Van deze drie auteurs, die niet alleen in Nederland hebben rondgekeken, hoeft men in het bestek van een kort artikel niet een overzicht, maar toch minstens een opinie te verwachten over: de verscheidenheid in loonvorming in andere landen (bijv. Verenigde Staten, Duitsland en andere noordelijke landen, Engeland en Zuidoepese landen) en de daarmee bereikte doelstellingen t.o.v. de Nederlandse loonvorming en centrale loonpolitiek. Is de centrale besturing het kardinale punt, dan zou men economieën met centrale besturing ten tonele kunnen voeren en formuleren dat afgezien van andere factoren de centrale besturing tot de gewenste resultaten heeft geleid 1).

Dat het prijsmechanisme als sturingsmechanisme ontoereikend is, impliceert nog niet dat de besturing vanuit de centrale overheid toereikend is. Bij de stelling dat bepaalde doelstellingen door de burgers worden gesteld, kunnen trouwens wel enige vraagtekens worden gezet. Burgers wensen o.a. bij een enquête het allerbeste, zoals geen werkloosheid, geen inflatie en geen vuil milieu enz. Soms is er sprake

van enige dichotomie, nl. tussen het algemeen gewenste en het particuliere handelen. Probeert men zelf geen inkomensverbetering te verwerven opdat de inflatie of de werkgelegenheid niet ongunstig wordt beïnvloed? Profiteert men niet van zwart werk of zwart loon opdat de kosten van sociale voorzieningen en belastingen lager uitvallen? Het ten tonele gevoerde „Prisoner's dilemma supergame” is in tweeërlei opzicht éénzijdig. Er wordt gesuggereerd dat dit dilemma wel voor vakbonden (en andere organisaties) zou gelden, maar niet voor de politieke partijen en de centrale overheid. In het toch niet geheel onbekende boek van Baumol, *Welfare economics*, worden dit soort min of meer abstracte situaties voor de politiek en de overheid beschreven. Zijn er bijv. drie belangengroeperingen dan is de aantrekkelijkste situatie de diverse belangengroepen tegemoet te komen in hun eisen. Elke concessie aan één groepering levert bij de anderen wrevel op, maar verhindert dat groeperingen sterk gekant zijn tegen de overheid (politici). Dit laatste is veel gevaarlijker voor het voortbestaan (d.w.z. de uitslag van de verkiezingen). Het vertrouwen in en het toekennen van grote bevoegdheden en legitimiteit aan een gekozen PvdA-regering doet dan wel vreemd aan. In hoeverre zijn politieke partijen niet gevoelig voor druk uit de publiciteitsmedia en de roerige achterban/kader (van bijv. de PvdA)? Is het niet veeleer zo dat de politici ervoor (moeten) zorgen steeds een positieve publieke opinie te hebben, zodat het zeer de vraag is of zij beter dan anderen gewicht kunnen hechten aan toekomstgericht denken?

*De auteur is medewerker bij de vakgroep voor Toegepast Economisch Onderzoek van de Rijksuniversiteit te Groningen.

1) Vooral nog lijkt het mij moeilijk deze stelling waar te maken, ook indien men zich niet baseert op een afvallige O. Slik (Socialist market relations and planning) met als tegenpool Joan Robinson (Socialist affluence) in essays to Maurice Dobb, *Socialism, capitalism and economic growth*, Cambridge, 1966. J. Bérenyi komt in *Lohnsystem und Lohnstruktur in Österreich und Ungarn*, Wenen, 1974, tot de conclusie dat ontwikkelingen in vraag- en aanbod de administratieve regeling van lonen doorbreekt. De verschillen tussen beide landen zijn van beperkte omvang en ten dele ook toe te schrijven aan verschil in welvaartsniveau. *Incomes in Post-War Europe*, Geneve, 1964, uitgegeven door het Europese Secretariaat van de UNO toont evenmin aan dat in Oosteuropese landen de loonbeheersing probleemloos is.

legenheid in andere sectoren van de detailhandel. De fabrikant zal door schaalvergroting in de produktiesfeer, gepaard gaande met uitstoting van arbeidskrachten, trachten de kapitaal-arbeidsverhouding te verbeteren ter behoud, dan wel verbetering van het kapitaalrendement. Overheidsmaatregelen in de belastingsfeer hebben derhalve verstrekkende maatschappelijke gevolgen. Het maatschappelijk voordeel, dat uit hoofde van de volksgezondheid behaald zou kunnen worden door overheidsmaatregelen in de belastingsfeer ter beperking van het roken, dient daarom te worden afgewogen tegen het maatschappelijk nadeel van een vergroting van de aantallen werklozen en arbeidsongeschikten.

Het van overheidswege verbieden van reclame voor het

roken betekent een beperking van de economische activiteit en vergroting van de werkloosheid met haar psychische spanningen en stijging van de sociale-premiedruk. Het accres van de sociale lasten houdt gevaren in voor de ontwikkeling van de loonkosten per eenheid produkt, waardoor het proces van uitstoting van arbeidskrachten ter handhaving dan wel verbetering van de kapitaal-arbeidsverhouding binnen de onderneming wordt versterkt. Of daardoor het rookgedrag van de consument zou kunnen worden gewijzigd, moet in ernstige twijfel worden getrokken. Zouden de psychische spanningen van de werkloosheid en de onvrede met de voortdurend stijgende sociale-premiedruk niet veeleer het roken stimuleren?

De andere éénzijdigheid is dat de karakteristiek van vakbonden- en federaties wél tot één zeer beperkt aspect wordt gereduceerd 2). Is het contact van de vakbondsfunctionarissen en kaderleden met de werknemers niet veel frequenter en gaat dat niet veel meer over concrete werk- en leef-situaties, zodat partijen elkaars taal verstaan dan het contact van de politici met de media en de partij-organisatie?

Is democratie de parlementaire democratie van verkiezingen om de vier jaar op basis van slogans die de mentaliteit van een partij aanduiden, met enige verantwoording naar partijkaders óf vormen organisaties die een regelmatig contact met hun leden (proberen te) onderhouden eveneens een noodzakelijk onderdeel van de democratie? Worden de prijsontwikkeling, de werkgelegenheid, de investeringen en uiteraard de lonen niet serieus genomen binnen de Nederlandse vakbeweging en vormen deze onderwerpen geen onderdeel van de discussies in de vakbeweging? Met andere woorden, heeft de Noordepese en Nederlandse vakbeweging niet altijd oog gehad voor de gevaren van het „Prisoner's game“? 2). Bevordert het overnemen van de verantwoordelijkheid door de overheid juist niet een onverantwoord optreden van partijen à la het „Prisoner's game“? Men kan hoge eisen stellen voor de gevolgen waarvan men niet aansprakelijk is. Immers, de overheid bevriest de lonen op een lager peil óf zij honoreert de eisen, legitimeert ze tegelijkertijd en is daarmee in eerste instantie verantwoordelijk voor de gevolgen op het gebied van werkgelegenheid, prijzen en investeringen. Een soortgelijke redenering gaat op voor werkgeversorganisaties en ondernemingen. Zij zouden wel hogere lonen willen uitbetalen en meer investeren als de overheid niet allerlei prijs- en andere voorschriften hanteerde ófwel zij zou de lonen wel willen beperken, maar de overheid...

Geleide loonpolitiek

Of ondernemingen en hun leiding wel of niet geliefd zijn, is weinig relevant, maar wel relevant is het feit in hoeverre van die zijde op een geleide politiek zal worden gereageerd. Is een geleide loonpolitiek voor hen niet interessant om bij een onderdrukt loonpeil de „goede“ werkgever te spelen door op allerlei manieren beter te belonen (functieverhoging, onkosten-, reistijd- en kostenvergoedingen, premies, tantièmes, winstdelingen, pensioenen)? De mogelijkheden hiertoe verschillen naar functie en onderneming, maar hier zit zeker procentenrek in en dan is er nog geen sprake van zwart loon enz. Een geleide loonpolitiek is derhalve alléén mogelijk bij een stringente controle en het verwondert mij dan ook dat de auteurs niet willen millimeteren (nl. getallen achter de komma). Zonder stringente controle is de werking van een geleide loonpolitiek ongelijk voor verschillende werknemers en leidt derhalve tot rechtsongelijkheid.

Uiteraard filosofeert een ieder die met kwesties van lonen (en prijzen) wordt geconfronteerd over een systeem,

dat de evidente tekortkomingen (bijv. de zinloosheid van nominale loonstijgingen, die reëel veel lager zijn) kan opheffen. De huidige regering denkt dan bijv. aan systemen van functiewaardering, waardoor niet te rechtvaardigen loonverschillen zouden verdwijnen. Voor de ambtenaren geldt een systeem (waarbij voor veel functies een functiebeschrijving is gemaakt), waardoor formeel voor gelijksoortige functies een gelijk loon wordt betaald. Niemand waagt het dan ook in het openbaar te verklaren dat hiervan wordt afgeweken. Is er echter niet een continue strijd aan de gang over de inschaling, waarbij de dienstonderdelen proberen hogere schalen (= functie-niveau's) te verkrijgen om een „eerste“ keuze te kunnen maken en het bestaande personeelsbestand tevreden te stellen? Wat gebeurt er als er bij een bepaalde schaal alleen „onvoldoende gekwalificeerden“ solliciteren of wanneer er een groot aanbod voor bepaalde functies blijkt te bestaan (hetzelfde geldt voor het bedrijfsleven)? Wordt het probleem dan niet van de tafel afgeschreven, doordat op papier alles klopt, met weinig effect op het totale loonsysteem? Worden dan niet loonverschillen gelegaliseerd en gerechtvaardigd (en daardoor wellicht voor langere tijd bevroren)? Uiteraard werkt zo'n systeem wél op een (klein) aantal functies uit, zoals burgemeesters van grote gemeenten, medische specialisten, enkele directeuren enz., maar voor deze extremen zijn ook wel andere vormen van loon/salarisbeheersing denkbaar.

Volgens de auteurs zou een geleide loonpolitiek juist nu nodig zijn. Op dit moment is een geleide loonpolitiek (tenzij men die als haarlemmerolie beschouwt) overbodig en men moet zich de kans niet laten ontglippen de diverse organisaties te dwingen hun eigen verantwoordelijkheid te aanvaarden en geen permanente chantage op de overheid uit te voeren. Gezien de werkgelegenheidssituatie kunnen de werknemersorganisaties t.o.v. hun eigen leden en de publieke opinie geen overdreven looneisen stellen en zal het uiterst moeilijk zijn, looneisen kracht bij te zetten door te dreigen met stakingen, laat staan stakingen uit te roepen of te ondersteunen. Vele ondernemingen zijn in een situatie, waarin men zich geen arbeidsonrust kan permitteren.

2) Kan men voor het functioneren van de vakbond en hun rol bij de loononderhandelingen niet beter te rade gaan (naast alle „Labor economics“-boeken) bij bijv. B. Külp, *Lohnbildung in Wechsel-spiel zwischen politischen und wirtschaftlichen Kräften*, Berlijn, 1965? Zie verder W. Baldames, *Der gerechte Lohn*, Berlijn, 1960. R. Perlman (ed.), *Wage-determination, market of power forces*, Boston, 1964. B. Wootton, *The social foundation of Wage Policy*, Londen 1954. G. W. Taylor en F. C. Pierson (ed.), *New concepts in wage determination*, Londen, 1957. B. C. Robert en J. H. Smitt (ed.), *Man power policy and employment trends*, Londen, 1966. H. J. Müller, *Nivellierungen und Differenzierungen der Arbeitseinkommen in Deutschland seit 1925*, Berlijn, 1953. Bureau International du Travail, (editor Windmüller), *La negociation collective dans les pays industrialisées à l'economie de marché*, Genève, 1974. F. Fürstenberg, *Problemen der Lohnstruktur*, Tübingen, 1968.

Incidentele acties tegen het roken blijken — zoals het optreden van Meinsma uit 1964 leert — niet te resulteren in een blijvende verlaging van het verbruiksvolume van sigaretten en kerftabak. Vele rokers zijn echter wel tot stoppen te bewegen. Na korte tijd valt men helaas terug in de oude gewoonte. Dit vindt zijn oorzaak in de fysieke- en psychische verslaving, alsook in het feit dat roken binnen de sociale-groep waarin men zich beweegt een „must“ is. Anti-rook-campagnes moeten daarom intens en langdurig worden gevoerd willen zij effect sorteren 2).

Het aankweken van een anti-rookinstelling bij de jeugd vereist eveneens een gedegen voorlichting, waarmee al heel vroeg zal moeten worden begonnen daar velen reeds om-

streeks de 12-jarige leeftijd en vaak nog wel eerder de eerste sigaret opsteken. Of de grotere overheidsuitgaven (c.q. belastingverhogingen) voor dergelijke acties op de lange termijn zullen worden goed gemaakt door het te verkrijgen maatschappelijk voordeel uit hoofde van de volksgezondheid, valt eveneens ernstig te betwijfelen. Of zou de wetenschap ook op langer zicht zó machteloos tegenover longkanker staan?

F. W. A. van Dal

2) De massacommunicatieve aanspreekbaarheid van de roker, *Intermediair*, 19 september 1975, no. 38.

Argumentatie

De argumentatie voor een geleide loonpolitiek berust op de overweging van onvoldoende winst en te hoge loonkosten in relatie tot het buitenland. Wel zeer weinig aandacht wordt besteed aan de kwestie van de onderbezetting (c.q. overcapaciteit), die o.a. door Van der Zwan nog zeer recent is genoemd. Daar loonkosten voor een groot deel vast en niet variabel zijn, is de bezettingsgraad van eminent belang voor de totale winst en winstmarge 3). Overcapaciteit en laagconjunctuur inspireren niet tot investeren, noch in de breedte, noch in de diepte. Onzekerheid omtrent de richting van de vraag (Leyonhufvud) bij een wellicht aantrekkelijke conjunctuur, zijn daarnaast een rem 4). Ten aanzien van de loonkostenontwikkeling zijn ook enkele relativerende opmerkingen te maken. Op dit moment is men terughoudend in de lonen bij aanstelling en bij het toekennen van loonsverhogingen, waardoor de „autonome” loonstijging wordt gedempt. Het concurrentievermogen wordt niet uitsluitend door de kostenontwikkeling bepaald, maar ook door factoren als kwaliteit van de produkten, betrouwbaarheid leveranties en service, waarin het Nederlandse bedrijfsleven een goede positie inneemt 5). De wisselkoersontwikkeling van de gulden heeft nog altijd het voordeel van lagere importprijzen. Daarnaast zijn er mogelijkheden om de invloed van de aardgasexport op de koers van de gulden te beperken (bijv. bevordering van leningen en investeringen in het buitenland (o.a. door een lage rentestand). De voorspelling van de buitenlandse loonontwikkeling is tamelijk speculatief. In die landen heerst geen geleide loonpolitiek, zodat het niet ondenkbaar is dat de Nederlandse lonen weer ten achter zouden blijven, zoals in de periode van de geleide loonpolitiek het geval was 6). In het verleden heb ik al eens betoogd dat te lage lonen op langere termijn de concurrentiepositie verzwakken door het creëren van slack en inefficiëntie in bedrijven en het ten achter blijven van veranderingen en aanpassingen 7). Hierop wil ik niet terugkomen, daar snelle loonsverhogingen, zoals we hebben ontdekt, vanwege de uitstoot van arbeid neveneffecten hebben, waardoor macro-economisch nadeel ontstaat 8).

Mogelijkheden

De mogelijkheden van een geleide loonpolitiek (gebaseerd op nationaal gestelde doeleinden) lijken mij binnen een economisch (niet-bestuurlijk gouvernementeel) volgroeiende gemeenschappelijke markt dubieus. Het tot voor kort hogere Duitse loonpeil is voor vele werknemers (niet alleen bouwvakkers) binnen een brede geografische marge relevant geweest en beïnvloedt daarmee lonen en werkgelegenheid — met name in Limburg — terwijl de ontwikkeling in Antwerpen en Gent invloed heeft op Zuid-West-Nederland tot Rotterdam toe. Stijgen de prijzen in het buitenland dan wordt beperking van prijzen en lonen in Nederland voor belangrijke sectoren moeilijk. Hetzelfde geldt voor een toename van de vraag. Op het moment dat een geleide loonpolitiek nuttig is, wordt zij waarschijnlijk niet effectief, tenzij zij zich aansluit bij de ontwikkelingen. Hooguit kan zij een afzwakkende invloed hebben, met het gevaar dat de remmende invloed door werknemers en werkgevers als overbodig wordt ondervonden, waarbij de condities voor een loon- en prijsexplosie in de volgende periode worden gecreëerd.

Realiseerbaarheid

Een geleide loon-prijs- en investeringspolitiek is op zijn plaats en haalbaar in oorlogssituaties, waarin tot het zeer eenzijdige doel nl. het winnen van een oorlog autoritair optreden nodig is. Na zo'n oorlogssituatie gecombineerd

met economische ontreding en een koude (anti-communistische) oorlog, is het mogelijk zo'n politiek voort te zetten. Van één (éénzijdige) doelstelling en opvatting in de maatschappij is nu geen sprake. „The best guess” van planbureau's en de centrale overheid wordt nu kritisch bekeken en is minder normatief dan in een situatie waar elk cijfer beter is dan geen cijfer, omdat er tegen de vijand moet worden gevochten. Het magische geloof in maatschappij en bestuurders is verbroken, met consequenties voor het effect van economische voorspelling. Restauratie door stellingen als geleide loonpolitiek, democratisch gekozenen, links programma van de PvdA, lijkt mij weinig kans van slagen te hebben. Als partijen niet op hun eigen verantwoordelijkheid worden aangesproken, maar de verantwoordelijkheid naar de centrale overheid afschuiven, komt de centrale overheid (evenals de politici) in een situatie dat zij zal worden aangesproken op die verantwoordelijkheid, terwijl haar effectiviteit gering is. Zij wordt verantwoordelijk gesteld voor prijsontwikkelingen, terwijl zij daarop slechts een beperkte invloed heeft ondanks alle controlevoorzorgingen. Draagt de overheid mede verantwoordelijkheid voor investeringen, dan wordt zij aangesproken op tekortkomingen van deze investeringen (niet of gegeven de situatie de beslissing juist was) met betrekking tot winst of verlies, maar ook ten aanzien van werkgelegenheid. Dit terwijl onbeïnvloedbare investeringen in het buitenland grote invloed op het effect van deze investeringen kunnen hebben.

Loon- en prijscontrole

Adequaat reageren betekent dat rekening wordt gehouden met veranderde maatschappelijke verhoudingen en opinies. Centrale besturing als antwoord is minstens zo'n a-priori-antwoord als het geloof in het vrije spel der maat-

3) Prof. Dr. A. van der Zwan. Dalend rendement op geïnvesteerd vermogen (I). Conflicterende visie op een omstreven verschijnsel, *ESB*, 9 juli 1975, blz. 660. L. R. Klein en S. R. Preston, Some new results in the measurement of utilization, *AER*, Vol. LVII, 1967, blz. 34. De gesuggereerde rechtstreekse relatie tussen lonen en prijzen wordt niet bevestigd in: R. G. Bodkin, *The wage-price productivity nexus*, Philadelphia, 1963, en in W. G. Bowen, *The wage-price issue*, Princeton, 1960.

4) Leyonhufvud, *On Keynesian economics and the economics of Keynes*, Londen, 1968. J. Steindl, *Maturity and stagnation in American capitalism*, Oxford, 1952.

5) Uit de meer bekende boeken over technologie, komt het belang van deze factoren naar voren. Zie bijv. R. Harris en A. Wood (ed.), *The corporate economy*, Londen, 1971; N. Rosenberg (ed.), *The economics of technological change*, Hammondsworth, 1971; E. G. Mesthene, *Technological change*, Massachusetts, 1970; W. Salter, *Productivity and technical change*, Cambridge, 1960.

6) Duitsland, waaraan men zich veelal refereert, gaat een heftige verkiezingsstrijd tegemoet, waarvan de uitwerking op de arbeidsverhoudingen en de lonen niet voorspelbaar is. Hetzelfde geldt voor de Verenigde Staten, waar de loonkosten mede dank zij de wisselkoers relatief laag zijn geworden. Een verwachting dat de Nederlandse loonkosten ongunstiger zullen verlopen dan in de andere Atlantische landen is niet „hard” te maken.

7) H. Jacobs, De invloed van het loon op de efficiency der bedrijven, *ESB*, 1967, nrs. 2617, 2618 en 2619. Waarschijnlijk verschenen deze publikaties op een moment dat alom hogere lonen en meer vrijheid werd gewenst, zodat mondelinge positieve reacties niet zo verwonderlijk waren. Toch vind ik het nog steeds opmerkelijk dat uit werkgeverskringen werd medegedeeld, dat bij de jaarlijkse loononderhandelingen en loonrondes vele ondernemingen het overbodig vonden te calculeren, of zij de hogere lonen wel konden betalen.

8) Anne P. Carter komt in *Structural changes in the American economy* (Cambridge, Massachusetts, 1971) overigens op basis van empirisch onderzoek in de Verenigde Staten tot de conclusie, dat de verhouding arbeid-kapitaal (ook gedifferentieerd naar intermediaire goederen) in de loop der tijd weinig verandert. Wél is er een toename van de productie per eenheid.

schappelijke krachten 9). In een gecompliceerde maatschappij zijn de effecten en neveneffecten van centrale beslissingen moeilijk te overzien en is de voorspelling van toekomstige gebeurtenissen slechts in beperkte mate mogelijk 9).

Nederland is een deel van de Europese gemeenschap geworden en is daardoor in een meer „kapitalistisch” systeem van ongecontroleerde beweging van personen, kapitaal en goederen (en daarmee de lonen en prijzen) terechtgekomen dan in 1945 met de toen vigerende afscherpende bepalingen.

Een adequaat antwoord is te vinden in overleg-structuren, waar de partners de volle verantwoordelijkheid voor hun handelingen dragen, of dat nu conflictueus of harmonieus toegaat. De eigen verantwoordelijkheid van de overheid is te realiseren via incidentele ingrepen op beperkt terrein, waarvan de gevolgen qua omvang en duur voorzienbaar zijn. Een noodzakelijke voorwaarde hiertoe is tijdige informatie over een reële ontwikkeling, hetgeen uiteraard een principiële keuze van openbaarheid impliceert.

De informatie over de werkelijk verdiende lonen incl. werkgeversbijdrage en pensioenen, excl. werkgeversbijdrage, excl. en incl. premies en toeslagen, incl. en excl. overwerk, en netto uitbetaald wordt per onderneming (bij grote ondernemingen per vestiging of bedrijfs onderdeel) opgegeven. Indien gewenst kan nadere informatie worden verlangd o.a. door verstrekking van deze gegevens per werknemer of categorie van werknemers. Hierdoor zijn bronnen van sterke loonstijgingen te localiseren. Verdere loonstijgingen bij deze loonstijgingshaarden kunnen worden verboden, terwijl tevens bij deze bedrijven een stringente controle wordt toegepast op verkapte loonstijgingen en ranginflatie. De preventieve werking hiervan is waarschijnlijk groter dan van algemeen wettelijke voorschriften met moeizame gerechtelijke procedures en (lage) boetes. Het controle-apparaat kan van beperkte omvang blijven. Dit middel werkt niet tegen een algemene — ongewenst geachte — loonstijging, het is echter dubieus wat wel daartegen is opgewassen. Zou het middel voor dit laatste doel worden toegepast, dan is het niet ondenkbaar dat ondernemingen die hoogbetaalde werknemers willen aantrekken, ter compensatie laagbetaalden in dienst nemen (zoals in Oost-Europa) of activiteiten gaan ontplooiën met laagbetaalden om het gemiddelde te drukken.

Eenzelfde methode kan worden gehanteerd voor de prijsontwikkeling waarbij prijzen af fabriek, marges en tarieven worden opgegeven en gecontroleerd, waarbij op grond van deze informatie, gerichte maatregelen kunnen worden genomen. Het gaat hierbij om stijgingen, die boven het normale stijgingspercentage uitkomen. Daarmee wordt niet gecontroleerd of de bestaande prijzen gerechtvaardigd zijn. De bedrijfseconomische wetenschap heeft vele algemene regels voor de kostprijsberekening ontwikkeld. Het is echter de vraag of die ondubbelzinnig genoeg zijn, zodat zij hanterbaar zijn in een situatie waarin oppositionele partijen tegenover elkaar de juistheid van de prijsstelling van een produkt moeten waar maken. Onder andere zal de verbijzondering (toerekening) van kosten tot eindeloze discussies leiden 10). Het is trouwens heel wel mogelijk de kosten te laten stijgen en de winst te laten dalen door bijv. uitbreiding van gebouwen, machines en staf. Voor sommige produkten zijn de problemen minder, maar het leidt wel tot enige rechtsongelijkheid als slechts een deel van de prijzen van de produkten aan controle onderhevig is. Overigens zijn de controlemogelijkheden op de prijsontwikkeling beperkt, en wel vnl. tot geografisch gebonden produkten (handel, service). Ten aanzien van bijv. in België voortgebrachte produkten is controle praktisch onmogelijk, zodat bij scherpe prijscontrole België aan Nederland en Nederland aan België zou kunnen leveren. Derhalve zijn de controlemogelijkheden beperkt tot excessieve ontwikkelingen, met als stok achter de deur een verbod voor verdere prijsverhogingen en stringente controle.

Een controlerend orgaan voor de te verschaffen informatie kan worden vermeden, als daartoe (gelicencieerde) ac-

countantsbureaus de betrouwbaarheid van de informatie garanderen. Geven deze bureau's ten onrechte verklaringen af, dan kunnen zij hun licentie verliezen.

Werkloosheid

Terecht staat bij de auteurs de werkloosheid centraal. Voor opheffing daarvan zou ik, zoals de meesten, allerlei sympathieke of antipathieke regelingen accepteren, en derhalve ook een algemene centrale loonpolitiek, als ik zou verwachten dat die het beoogde effect zou opleveren. Meer heil zie ik echter in een aantal rechtstreeks hierop gerichte maatregelen. Uit de verhandelingen van Den Broeder en Mok tijdens de laatste Vergadering van de Vereniging van Staatshuishoudkunde 11) is gebleken dat die werkloosheid in een aantal componenten is te onderscheiden.

Zet de huidige regering haar sociaal-economische politiek voort incl. de 1% operatie, dan is te verwachten dat zij een verbetering van het ondernemingsklimaat oplevert, die de conjuncturele werkloosheid — binnen de mogelijkheden — beperkt. Er is sprake van discriminatie van werknemers o.a. naar leeftijd en naar regio, d.w.z. er bestaat ongelijkheid in kansen op werk (o.a. na ontslag). Liefst in overleg met het bedrijfsleven (in een bedrijfstak) zouden afspraken moeten worden gemaakt omtrent de eisen die aan de opbouw van het personeelsbestand worden gesteld. Vrijheid van sollicitatie en selectie blijft bestaan, maar de onderneming én overheidsdiensten moeten ervoor zorgen dat daarin een zeker percentage jeugdigen én personen boven 40 jaar voorkomt. Hetzelfde geldt voor minder validen, zwakke beroepsgroepen, minder geschikten, migranten uit andere regio's enz., waartoe tijdelijk een toeslag kan worden gegeven.

Het bedrijf (particulier of overheid) is de enige die — daartoe gedwongen — in staat is zinvol werk voor hen te structureren. Dat vraagt inventiviteit en kennis van zaken van het arbeidsproces. Daarnaast kan het spreidingsbeleid van de overheid krachtig worden voortgezet. De in alle partijen bestaande opvattingen omtrent verruiming van het begrip passende arbeid kunnen worden geconcretiseerd.

Zo zijn allerlei maatregelen op een overzienbaar terrein denkbaar of reeds operationeel (bijv. her- en omscholing). Bij mij staat de opinie voorop dat op het laagste niveau (de onderneming) de beste relatie met de markt bestaat en dat van daaruit de werkloosheid effectiever kan worden bestreden dan vanuit een centrale besturing met zo'n algemene maatregel als een geleide loonpolitiek.

Dilemma in de PvdA

Het dilemma in de PvdA (mijn vroegere partijgenoten) is dat zij een ideale samenleving construeren op basis van een aantal uitgangspunten of ideologieën. Om dat te rea-

9) Uit bedrijfseconomische hoek (vnl. informatica) komt naar voren dat veranderingen en aanpassingen frequent voorkomen, zodat op laag niveau c.q. gedecentraliseerd over de beste informatie wordt beschikt om beslissingen te nemen of voor te stellen. C. Luscuere, Over veranderbaarheid en bewaakbaarheid van organisaties, *ESB*, 15 januari 1975; C. A. M. Mul, Oproep aan bedrijfstakverenigingen, *ESB*, juni 1975; A. Bosman, Macht en onmacht, *BEF* (Bulletin Economische Faculteit Groningen), maart 1976. Trouwens ter verklaring van internationale veranderingen staat bij H. Visser, *Economische groei en structuur van de internationale handel*, (Assen, 1970) de onderneming als intermediair (van know-how) centraal.

10) Kritiek t.o.v. de toerekening is te vinden bij auteurs onder voetnoot 3 genoemd en bij Joan Robinson, Eulers theorema on the problem of distribution, in *Collected Papers*, Cambridge. Zie ook E. Kauder, *History of marginal utility*, Princeton, 1965.

11) A. L. den Broeder, Het werkloosheidsvraagstuk, een poging tot probleemformulering A. L. Mok. Is er een dubbele arbeidsmarkt?, in *Werkloosheid*. Pre-adviezen 1975 van de Vereniging voor Staatshuishoudkunde.

Naar een heroriëntatie op ons begrip van economische theorie

DRS. G. A. T. M. REUTEN

Recente wetenschapsfilosofische discussies met betrekking tot de empirische wetenschapsbeoefening leiden in toenemende mate tot het definitief verlaten van de stelling van het „oude positivisme” dat het bewustzijn passief is, dat het de inhoud van hetgeen waargenomen wordt niet mede bepaalt. Terwijl men in het „neo-positivisme” deze stelling in minder stringente vorm nog kon terugvinden, wordt in wat men zou kunnen noemen het „post-positivisme” de activiteit van het bewustzijn juist benadrukt. Voor Nederland kan gewezen worden op het werk van Prof. Geurts 1). Voor de economie, en de sociale wetenschappen in het algemeen, brengt dit de problematiek van de waardevrijheid opnieuw naar de voorgrond. Het blijkt niet langer mogelijk te zijn zich te spiegelen aan de methode van de natuurwetenschappen, omdat ook die methode niet waardevrij is. Ik wil in dit artikel proberen deze problematiek duidelijker te maken door twee visies te bespreken, welke voorheen werden gezien als „oplossingen” voor het waardevrijheidsprobleem in de economie. Beide visies worden geconfronteerd met een actuele gedachtengang hieromtrent, de een uit de taalanalytisch georiënteerde (meta)ethiek, de ander uit de wetenschapsfilosofie.

Explicitering van waarden

Voor sommige economen houdt de erkenning van de onmogelijkheid van waardevrije economische wetenschap de mogelijkheid open om tot objectiviteit (hier in de gebruikelijke zin van zekere kennis en waarheid) te komen. Sterker nog, juist die erkenning vormt daartoe een voorwaarde. Ik geef twee voorbeelden.

Van Doorn concludeert in zijn dissertatie (welke geheel aan het onderwerp gewijd is): „Waar verborgen waardering plaats maakt voor openlijke, zal daardoor de objectiviteit — de waarheid — in de wetenschap niet worden geschaad, maar juist gediend” 2). Verwerping van het ideaal der waardevrijheid, stelt Van Doorn, impliceert dat de econoom zich moet gaan bezinnen op de grondslagen van zijn axiologie (waardenstelsel) 3). Hoe dat zou moeten, en op welke wijze de verbinding tussen axiologie en economie zou moeten worden gelegd, maakt hij niet duidelijk. Op overeenkomstige wijze stelt bijv. Joan Robinson dat ieder mens ideologische, morele en politieke oordelen heeft. Een oprecht auteur zal volgens haar zijn vooropgezette meningen duidelijk maken zodat de lezer het hiermee samenhangende

buiten beschouwing kan laten, als hij deze opvattingen niet deelt 4).

Een bewustwording van waarden en een min of meer expliciet stellen daarvan vóór een nadere verantwoording van de theorie betekenen? Een belangrijk probleem is de nadere concretisering van waarden. Een nadere specificatie zal steeds gepaard gaan met een specifieke theorievorming. Nog afgezien van het punt dat veel wetenschappers zich misschien niet bewust zijn van hun eigen waarden (of zich niet bewust zijn van het punt dat wat voor hem/haar van-

1) Prof. Dr. J. P. M. Geurts, *Feit en theorie: inleiding tot de wetenschapsleer*. Van Gorcum, Assen, Amsterdam, 1975. Voor een samenvatting, zie mijn bespreking hiervan in *ESB* van 14 april, blz. 371.

2) A. van Doorn, *Axiologie en economie*, T. Wever, Franeker, 1960, blz. 134.

3) A. van Doorn, op. cit., blz. 112.

4) Joan Robinson, *Freedom and necessity*, Allen en Unwin, Londen, 1970, blz. 112. Overigens, welke meningen zijn „vooropgezette meningen”? En hoe weet een schrijver dat zijn meningen (juist de zijne) vooropgezette meningen zijn? Of zijn alle mogelijke meningsverschillen vooropgezette verschillen van mening?

liseren willen zij aan politieke organen veel macht geven, o.a. door een geleide loonpolitiek. Weinig rekening wordt gehouden met de taaheid (en volgens mij nut) van de vele instituties in de samenleving. Het antwoord hierop kan zijn dat men nog meer macht aan de politieke organen en overheidsinstanties wil toekennen om tot het doel te komen. Daarbij wordt mijns inziens vergeten dat overheidsinstanties zelve een institutie zijn met eigen belangen en opvattingen, terwijl bijna a priori wordt vergeten: te vragen of deze instanties geschikt zijn om de doelen te bereiken. Een ander door mij gegeven antwoord is dat centrale besturing vele nadelen heeft, de doeleinden niet kan creëren en nadelige neveneffecten heeft. Het gaat dan om in de maatschappij voorkomende min of meer autonome instituties, die men deze autonomie geeft/laat onder condities dat zij hun maatschappelijke taak naar behoren vervullen. Zo kunnen bronnen tot loon- of prijsexplosies worden aangepakt, waarbij

het niet relevant is of één van de oorzaken een gesloten cao is of een andere juridische of niet-juridische afspraak, die zelf legitiem (of niet legitiem) kan zijn. Ook de rol van overheid (en politici) is daarbij duidelijker dan in het geval van een geleide loonpolitiek, die materieel wordt bepaald door overheid, werknemers- en werkgeversorganisaties en mogelijke andere pressiegroepen. Of aan de condities van de auteurs voor een succesvolle loonpolitiek is voldaan, is reeds door Peper 12) betwijfeld. De betekenis van het deelnemen van de PvdA aan de regering voor het gedrag van werknemers lijkt mij erg overdreven.

H. Jacobs

12) B. Peper, Geleide loonpolitiek, *ESB*, 31 maart 1976. Zijn preferentie voor centrale besturing deel ik niet, mede in verband met mijn twijfels omtrent het functioneren van de parlementaire democratie en overheidsorganen en de uiteindelijke effectiviteit.

zelf spreekt, dat voor een ander nog niet zo is) kan de explicitering van dit complex (eventueel een relevant geacht gedeelte daarvan) vóóraf, m.i. slecht geschieden in multi-interpretabele algemeenheden. Als zodanig betekent dit dus geen explicitering.

De moeilijkheid is dat een sociale filosofie, een axiologie of een (normatieve) ethiek, en a fortiori de bezinning op de grondslagen daarvan abstract blijft. Met christendom, utilitarisme en marxisme kun je heel wat kanten op. Vrijheid, verantwoordelijkheid en naastenliefde dienen de meest uiteenlopende stellingen (en handelwijzen) tot legitimatie. Juist in de concrete uitwerking (theoretisch en praktisch) komt de waardering tot uitdrukking. Over de wenselijkheid van „vrijheid”, om een voorbeeld te nemen, is iedereen al eens. Zodra we er iets meer over gaan zeggen (soms zelfs al op een abstract niveau), blijken de meningen te verschillen. De poging om meer concrete inhoud aan waarden en waardenstelsels te geven overstijgt de axiologie en de ethiek in de gebruikelijke zin. Een meer concrete inhoud wordt (in het gunstige geval) pas gegeven in het concrete onderzoek. Dan pas blijkt eventueel de aard van de waardering. Het aangeven van waarde-oordelen vóóraf zegt m.i. niets over de inhoud van hetgeen volgt. Hoogstens kan het achteraf iets zeggen over de inhoud van die waarde of die sociale filosofie.

Met behulp van de volgende opmerkingen van Nowell-Smith (een taalanalytisch georiënteerde ethicus) is dit nader toe te lichten. Hoe meer ethische stelsels we bestuderen, hoe meer we erachter komen dat ze op de belangrijkste punten principieel niet verschillen. De verschillen die bestaan zijn gedeeltelijk het gevolg van verschil van mening over empirische feiten 5). Het bewustzijn hiervan heeft er in het bijzonder bij de taalanalytisch georiënteerde scholen toe geleid zich meer te richten op de feitelijke beschrijving van fenomenen in het dagelijks taalgebruik. Op de vraag wat de betekenis van een woord is, los van het feitelijk gebruik van dat woord, kan geen antwoord worden gegeven. Woorden worden in telkens wisselende contexten en situaties voor allerlei doeleinden gebruikt. Zo kan het woord „goed” bijvoorbeeld in een context worden gebruikt van een keuze, van advies, van bijval, van een oordeel, van efficiency en van bekwaamheid. Nowell-Smith noemt een woord als „goed” daarom een Janus-woord. Juist de context waarin „een waarde” wordt gebruikt, kan niet vooraf worden gespecificeerd, omdat dat een specificatie van die context zelf in zou moeten houden.

Naar mijn mening blijven opvattingen als die van Van Doorn en Robinson onbevredigend. Men geeft aan dat waarden (ongespecificeerd) en wetenschap met elkaar verbonden zijn, maar ze worden als een dichotomie afzonderlijk behandeld, zonder de aard van de relatie duidelijk te maken. Ik heb de indruk dat deze dichotomische constructie de weerslag is van een periode waarin enerzijds het „zekere kennis-karakter” van wetenschap de algemeen gangbare en getolereerde visie is, en waarin anderzijds de houdbaarheid van die visie bestreden wordt. Het „zekere-kennis-karakter” van de wetenschap (en zekerheid betekent voor Van Doorn c.s. dan zekerheid voor degene die instemt met de axiologie of degene die meent de met de axiologie samenhangende elementen te kunnen elimineren) wordt zo pro forma behouden.

De conclusie is dat explicitering van waarden vóóraf weliswaar mogelijk is, maar dat deze explicitering dan een explicitering van abstracte multi-interpretabele waarden is, en niet een explicitering van de waarden die in bijv. het economisch onderzoek een rol spelen. Dat behoeven althans niet dezelfde waarden te zijn. Pas in het concrete onderzoek komt de inhoud van de waarden tot uitdrukking.

Procedureregels

Volgens Schumpeter wordt analyse noodzakelijkerwijze

voorafgegaan door een „vision” welke ideologisch van aard is. Deze „vision” houdt in dat de manier, waarop we dingen zien, nauwelijks kan worden onderscheiden van de manier waarop we ze willen zien. Niet elke wetenschapper zal starten met een eigen onafhankelijke „vision”, aldus Schumpeter. Bestaande wetenschappelijke structuren worden over het algemeen van generatie op generatie overgedragen, en daarmee wordt ook de vision overgedragen 6). Voor Schumpeter betekent dit echter niet dat economie daarom noodzakelijkerwijs ideologisch van aard is. Op de eerste plaats maakt hij een scheiding tussen economie in ruimere zin, en economische analyse in engere zin. Onder economische analyse wil hij dan verstaan: economische geschiedenis, statistiek, theorie (de „box of tools”) en mogelijk ook economische sociologie. Economie in ruimere zin (*Politieke economie* en *Economisch denken*) is volgens Schumpeter onvermijdelijk ideologisch bepaald; voor de economische analyse zou dit echter niet het geval behoeven te zijn 7). Terwijl „vision” haast volledig onder invloed staat van ideologie, zo stelt Schumpeter, zijn de „procedureregels” die we toepassen in ons analytisch werk juist vrij van ideologie. Bovendien worden deze procedureregels ons opgelegd door de wetenschappelijke praktijk in vakgebieden die weinig of niet onder invloed staan van ideologie (Schumpeter doelt hier op de natuurwetenschappen). Deze procedureregels nu „tend to crush out ideologically conditioned error from the visions from which we start”. Ze doen dit automatisch en zonder dat de onderzoeker hierop invloed heeft. Hoewel dit tijdrovend is, en hoewel het steeds mogelijk is dat er nieuwe ideologieën te voorschijn komen, maken deze procedureregels het mogelijk ideologisch beïnvloede stellingen op te sporen 8).

Hiermee is de discussie verlegd naar de procedureregels. Op de aard en inhoud van die procedureregels gaat Schumpeter niet in. Waarom zijn procedureregels niet ideologisch bepaald? Zijn er niet verschillende procedurestelsels mogelijk? Indien er al van een automatisme kan worden gesproken, hoe werkt dit automatisme dan?

Kan aan Schumpeters procedureregels wel die onafhankelijkheid worden toegekend die hij er blijkbaar aan toekent? Kuhns *The structure of scientific revolutions* levert een opeenstapeling van argumenten om deze stelling te bestrijden 9). Binnen een wetenschappelijke gemeenschap bestaan groepsovertuigingen met betrekking tot: uitdrukkingen welke worden gebruikt; het geloof in bepaalde modellen; waarden, bijv. ten aanzien van accuratesse, consistentie, en het maatschappelijke nut van de wetenschap; en schoolvoorbeelden, naar aanleiding waarvan veelal analogieën worden ontwikkeld. Kuhn noemt dit een „paradigma” of een „disciplinaire matrix”. Methodologische richtlijnen zijn volgens Kuhn ontoereikend om een unieke en beslissende conclusie op te leggen met betrekking tot vele soorten wetenschappelijke problemen.

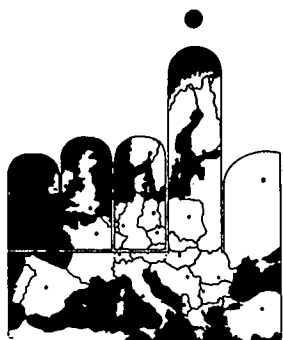
5) P. H. Nowell-Smith, *Ethics*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, 1969, blz. 18; zie ook blz. 160-167.

6) J. A. Schumpeter, *History of economic analysis*, Allen and Unwin, Londen, 1972, blz. 41-42 en 45-46.

7) J. A. Schumpeter, op. cit., blz. 12 en 38. De onhoudbaarheid van deze scheiding (als men zich ten minste nog met economie wil bezighouden) is beargumenteerd door Dobb. Dit impliceert dan dat ook de economische analyse ideologisch bepaald zal zijn. Maar zelfs afgezien van Dobbs argumentatie is Schumpeters stelling niet houdbaar, zoals ik hierna zal aangeven (Maurice Dobb, *Theories of value and distribution since Adam Smith. Ideology and economic theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1973, blz. 4-11).

8) Schumpeter, op. cit., blz. 43.

9) Thomas S. Kuhn, *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Boom, Meppel, 1972 (Engelse editie; 1962). Zie bijv. blz. 19 en blz. 207-213. Ook volgens Joan Robinson kent de economie geen algemeen overeengekomen procedure om vergissingen uit de weg te ruimen. Zij beargumenteert deze stelling verder niet (Joan Robinson, *Filosofie van de economie*, UPR, Rotterdam, 1965, blz. 83).

Gemeenschapsbegroting in de „prioriteitenraad”

PROF. MR. H. H. MAAS*

Ruim een jaar geleden is in deze kroniek aandacht geschonken aan de budgettaire procedure in de Europese Gemeenschappen 1). Verschillende gebeurtenissen in de afgelopen maanden geven thans aanleiding om voor enige andere aspecten van de begrotingsproblematiek de aandacht te vragen.

Prioriteitenraad

Op 5 april jl. heeft te Luxemburg een vergadering van de Raad van de EG plaatsgevonden, waaraan zowel de ministers van Buitenlandse Zaken als die van Financiën hebben deelgenomen. Zij kwamen in deze combinatie bijeen om te beraadslagen over het algemene beleid van de Gemeenschap, ten einde enerzijds beter de samenhang te verzekeren van de besluiten over het te voeren gemeenschapsbeleid met de besluiten aangaande de gemeenschapsbegroting, en anderzijds te bezien of het mogelijk zal zijn geleidelijk een meerjarenplan van de uitgaven op te stel-

len dat tot een betere verdeling van de communautaire middelen zal leiden.

Het initiatief tot zulk een samenspraak was afkomstig van de Nederlandse regering die kennelijk onder de indruk was gekomen van de onbevredigende wijze waarop de Raad in het najaar van 1975 de debatten over de begroting 1976 had gevoerd. Staatssecretaris Brinkhorst heeft althans gezegd dat de gang van zaken hem deed denken aan een club van accountants die de financiële consequenties van het gevoerde beleid registreert, maar niet in staat is prioriteiten te bepalen en daardoor licht tot onberaden bezuinigingen komt 2). Hij bepleitte ook dat de gehele procedure van de Europese begroting zou worden vervroegd, zodat die in tijd min of meer zou samenvallen met de nationale begrotingsprocedures. In de z.g. Europese Raad die op 1 en 2 december 1975 in Rome vergaderde hadden deze gedachten weerklank. Minister-president Den Uyl sprak zelfs van een verrassende eensgezindheid om te be-

sluiten tot een versterkte controle op de Europese begrotingsuitgaven en tot een debat met het boven omschreven doel.

Budgettaire problemen

Onvrede met de wijze waarop budgettaire besluiten in de Europese Gemeenschappen worden genomen, is een verschijnsel dat zo oud is als de EG zelf. Wij doelen hier niet op het bezwaar dat het Europees Parlement aanvankelijk vrijwel geen, en thans nog niet meer dan een zeer bescheiden invloed op de besluitvorming heeft, maar op het feit dat sinds 1959 de Raad zijn budgettaire bevoegdheden te vaak gebruikte om op kruideniersachtige wijze, op de begrotingsvoorstellen van de Commissie te beknibbelen, en daarnaast tal van uitvoe-

* Deze rubriek wordt verzorgd door het Europa Instituut Leiden.

1) Zie *ESB*, 5 maart 1975, blz. 227 e.v.

2) Vgl. *Europa van Morgen*, 1975, blz. 468.

Het is nog de vraag in hoeverre Schumpeters „vision” gelijk te stellen is met Kuhns paradigma. Schumpeters beschrijving is daarvoor te beknopt. Mogelijk gaat de „vision” ogenblikkelijk vooraf aan de ontwikkeling van een paradigma. De wijze waarop Kuhn het paradigma bijv. in verband brengt met „Gestalt” pleit voor een analoge behandeling. Op de vraag of in de maatschappijwetenschappen de problematiek nog gecompliceerder ligt dan in de natuurwetenschappen, kan hier niet worden ingegaan. Als echter in de natuurwetenschappen het bestaan van onafhankelijke procedures wordt bestreden (en Schumpeter suggereert dat procedureregels juist ontleend worden aan die natuurwetenschappen), dan geldt dit m.i. a fortiori (op grond van Schumpeters argumentatie) voor de sociale wetenschappen.

Kuhn verwerpt niet alleen de bruikbaarheid van verificatietheorieën, hij bestrijdt bovendien (Poppers) falsificatieprocedure. Hij vraagt zich zelfs af of falsifiërende ervaringen überhaupt bestaan. Geen enkele theorie heeft alle problemen („puzzels”) waarmee ze op een bepaald moment wordt geconfronteerd, opgelost. „Als de eerste de beste botsing tussen theorie en feiten het verwerpen van een theorie noodzakelijk maakte, dan moesten alle theorieën altijd verworpen worden”. Hoe staat het dan met wetenschappelijke

waarden zoals accuratesse, consistentie en plausibiliteit? Het probleem hierbij is dat het zo kan zijn dat mensen waarden gemeen hebben, maar ze verschillend toepassen. Verschillende waarden kunnen verschillende keuzen voorschrijven: „Een theorie kan meer accuraat maar minder consistent of plausibel zijn, dan een andere” 10).

Binnen een school in de economie kunnen inconsistenties in de theorie bestaan. Die inconsistenties worden dan echter opgevat als nog niet opgeloste „puzzels”. De al of niet aanvaarding van die inconsistenties met name ook door elkaar bestrijdende scholen, hangt m.i. samen met de prioriteiten die die school zich stelt. Een inconsistentie of een minder plausibele oplossing voor een probleem wordt voor een minder relevant geacht terrein aanvaard. Het punt is dat voor een school die niet in een crisis verkeert, de oplossingsmogelijkheden van het paradigma juist samenvallen met de prioriteiten (bijv. het probleem van een algemeen evenwicht, het distributieprobleem en de werking van het productieproces). Hoe komen die prioriteiten tot stand? Waarschijnlijk door een samengaan van wetenschapsmotivatie en een al dan niet oorspronkelijke „vision” en „para-

10) Kuhn, op. cit., blz. 147-148, blz. 168 en blz. 210-211.

ringsbesluiten nam zonder zich om de financiële consequenties daarvan te bekommeren. Deze inconsequentie is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de omstandigheid dat achter „de Raad” een orgaan schuilt van zeer verschillende samenstelling. Voor de behandeling van onderscheiden onderwerpen (budget, landbouw, vervoer, regionale politiek, sociale vraagstukken) treden in de Raad meestal ook verschillende ministers op. De ministers die de begroting van de EG hebben te behandelen, zijn dikwijls onvoldoende op de hoogte van de besluiten die door de Raad in andere samenstelling werden genomen, laat staan van de financiële consequenties van die besluiten. De Europese Commissie die een beter overzicht heeft, zal zich zolang de inkomsten van de Gemeenschappen nog voor een aanzienlijk deel uit bijdragen van de lidstaten bestaan niet geroepen voelen overwegingen van belastingdruk en fiscaliteit voorrang te verlenen boven haar roeping activiteiten te ontwikkelen in het belang van de Gemeenschap als geheel.

Op zich zelf was het voornemen aan deze problemen aandacht te schenken dus zeer wel gerechtvaardigd. Toch werd in verschillende kringen de uitvoering daarvan met enige huiver tegemoet gezien. Zou dat er niet toe leiden dat het initiatiefrecht van de Europese Commissie zou worden beknot en dat aan haar begrotingsvoorstellen een keurslijf zou worden aangelegd zonder voldoende rekening te houden met het door de Raad bepaalde beleid met betrekking tot bepaalde sectoren, zoals de landbouw, de sociale politiek, de

Gemeenschapsbudget 1975

	In mln. rekeneenh.	% van totaal	% verandering 1975-1976	Bijdragen van de lidstaten		
					in % a)	effectief b)
Landbouw	5.493	72,5	+ 20,2	Duitsland	27,6	35,0
Sociaal Fonds	453	6,0	+ 20,5	Frankrijk	21,7	23,1
Regionaal Fonds	300	4,0	+ 200,0	Italië	16,7	10,7
Ontwikkelingshulp	237	3,1	- 6,2	Groot-Brittannië ..	16,3	11,0
Onderzoek, technologie en energie	172	2,3	+ 31,6	Nederland	8,5	10,3
Administratief	243	3,2	+ 19,0	België	6,5	7,5
				Denemarken	2,0	2,2
				Ierland	0,5	0,3
Totaal	7.577	100,0	+ 20,9	Luxemburg	0,2	0,2

a) Volgens begrotingsrekeneenh.
b) Volgens effectieve wisselkoersen.

regionale politiek en de ontwikkelingshulp die aan andere dan de niet-geassocieerde landen wordt geboden? De uitgaven in het kader van het landbouwbeleid belopen maar liefst 72,5% van het budget 1976 (zie de tabel), en negentiende van die uitgaven betreffen de afrekening garantie van het Landbouwfonds en zijn dus van rechtstreeks belang voor het inkomen van de agrarische bevolking. Bijna 10% wordt besteed in het kader van de sociale en regionale politiek, ruim 3% voor ontwikkelingshulp. Besnoeiing van de begroting zou dus het beleid indirect beïnvloeden, zonder dat daarover als zodanig beraadslaagd zou zijn: de omgekeerde wereld.

Het document dat de Europese Commissie ter voorbereiding van de besprekingen op 5 en 6 april jl. heeft opgesteld, was er kennelijk op gericht de hierboven aangeduide bezwaren zoveel mogelijk te bezwaren.

Zij wees erop dat de invloed van het EG-budget op het totaal van de publieke uitgaven van de lidstaten slechts gering is. Voor het overgrote

deel worden door dat budget uitgaven gefinancierd die in de plaats komen van nationale uitgaven. Dit geldt voor de landbouw en voor de ontwikkelingshulp. In de huidige situatie waarin de lidstaten, in afwachting van de heffing van een BTW (tot maximaal 1%), ten behoeve van de Gemeenschap nog een bijdrage uit hun schatkist moeten leveren, is voor sommige van hen het bedrag dat zij uit het Landbouwfonds trekken aanzienlijk groter dan wat zij erin storten. Voor Denemarken en ook voor Nederland overtreft dit voordelig landbouwsaldo in 1973 zelfs het bedrag van de schatkistbijdrage, en het is waarschijnlijk daarna niet anders geworden 3).

In een aantal gevallen zijn de communautaire uitgaven een fractie van de nationale; dat is het geval op het terrein van bijdragen uit het Sociaal Fonds en uit het Landbouwstructuurfonds die alleen worden verstrekt

3) De financiën van de Europese Gemeenschappen, *Europese Documentatie*, 1975/4, blz. 23 en 26.

digma”. Een prioriteitenkeuze zal niet tot stand komen op grond van procedureregels.

Ook de communicatie tussen wetenschappers, voor zover deze betrekking heeft op wedijverende paradigma's, wordt door Kuhn geproblematiseerd. Wetenschappers uit verschillende scholen spreken verschillende talen met veelal dezelfde woorden. Paradigma's spelen een circulaire rol. Wanneer paradigma's worden opgevoerd in een debat met betrekking tot de keuze van een paradigma gebruikt elke groep zijn eigen paradigma om datzelfde paradigma te verdedigen. Bij de keuze van een paradigma is er „geen standaard die hoger is dan de instemming van de betrokken gemeenschap” 11).

Er kan geconcludeerd worden dat economische analyse voorafgegaan wordt door een „vision” die ideologisch bepaald is (Schumpeter). Procedureregels kunnen echter geen scheidsrechtersfunctie vervullen en de analyse „zuiveren” van ideologie. Procedureregels zijn niet algemeen, maar verbonden aan een specifieke theoretische structuur (Kuhn).

De aard van die ideologische gebondenheid is daarmee echter nog niet duidelijk. Studie kan worden beschouwd als een uitwerking van de „vision” en het oplossen van puzzels

binnen de grenzen van het paradigma. De „vision” krijgt een bepaalde structuur en daarmee een bepaalde richting. Dit proces gaat door totdat een crisis, voor een wetenschapper of een groep wetenschappers, samenhangende met objectieve en subjectieve momenten, tot verandering van de „vision” leidt, waarna het proces zich herhaalt. Met name bij deze verandering van de „vision”, individueel en/of meer collectief zou de aard van de ideologische gebondenheid sterker tot duidelijkheid kunnen komen.

Conclusie

Binnen de gangbare empirische methode in de economie is aan de invloed van ideologie en waarden (als uitdrukkingen van die ideologie) op de theorievorming niet te ontkomen. Dit vereist een heroriëntatie op ons begrip van economische theorie. Het lijkt mij van belang een poging te doen tot een nadere bepaling van de aard van ideologie, om zo te komen tot een nader begrip van theorie.

Geert Reuten

11) Kuhn, op. cit., blz. 226-227 en blz. 115.

als door de nationale overheid ook een deel van de kosten wordt bijgedragen. Slechts voor nog geen 8% betreft het Europese budget uitgaven die extra zijn, in die zin dat zij noch anders nodige nationale uitgaven vervangen, noch door nationaal bekostigde activiteiten worden tweegebracht. Als men dan nog in aanmerking neemt dat minder dan 50% van de aan de Gemeenschap af te dragen heffingen en schatkestbijdragen in feite door de Gemeenschap behoeft te worden geïnd — de rest wordt verrekend met overdrachten van de Gemeenschap aan de lidstaten — dan is het als „openbare nationale uitgaven” te financieren deel van het Gemeenschapsbudget van ruim f. 27 mrd. in 1976 slechts f. 1,5 mrd. Voor Nederland, waarvan het relatieve aandeel minder dan 9% belooft, betekent dit dus nog geen f. 150 mln., zelfs indien men het voordelig saldo uit het Landbouwfonds terzijde laat. Voorwaar geen last van grote betekenis!

Constructieve veranderingen

De Raad heeft in de vergadering van april jl. gelukkig ook weinig neiging getoond om inbreuk te maken op het budgettaire initiatiefrecht van de Commissie en door middel van financiële limieten tot ombuiging van het beleid van de Gemeenschap te dwingen. Slechts van Duitse zijde is een poging in die richting gedaan, maar de overgrote meerderheid der aanwezige ministers heeft blijkbaar erkend dat, met name met betrekking tot de landbouwpolitiek, men eerst zou moeten besluiten bepaalde mechanismen te wijzigen alvorens daaruit budgettaire consequenties te kunnen trekken. En dan nóg: de invloed van klimatologische omstandigheden op de opbrengsten en van fluctuaties van de wereldmarktprijzen is zo groot dat men gemakkelijk voor verrassingen — ten kwade of ten goede! — kan komen te staan. Dat wordt treffend geïllustreerd door het feit dat een variatie van 1% in de melkgift van het vee het garantiefonds voor de landbouw voor zover het de zuivel betreft — en daaraan wordt bijna 40% van de garantie besteed — met meer dan 6% (meer dan f. 350 mln.) kan beïnvloeden. Slechts t.a.v. de operationele kosten van de administratieve diensten van de Gemeenschap kwam de Raad tot de conclusie dat deze niet meer zouden mogen stijgen dan de gemiddelde stijging der nationale budgetten.

Er is dus zeker ruimte gelaten om het Europese budget ook in 1977 uit te breiden. Als men tot een betere relatieve spreiding van de uitgaven over de voornaamste beleids-

sectoren wil komen, is dat ook noodzakelijk. Substantiële bezuinigingen in de landbouwsector zijn op korte termijn zeker niet te verwezenlijken. Bovendien lijkt het twijfelachtig of daardoor middelen zouden vrijkomen die werkelijk voor iets anders kunnen worden aangewend. Het zou alleen maar een schijnmanoeuvre zijn als men voortaan de steun aan de agrarische bevolking in plaats van uit het Landbouwfonds, uit het Sociale Fonds of het Regionale Fonds zou doen plaatsvinden . . .

Als er dan ook, terecht, op aangedrongen is aan bekostiging van structurele maatregelen — sociaal, regionaal en, wederom „oriënterend” voor de landbouw — voorrang te geven en de werking daarvan beter te coördineren, met name om de nationale economieën dichter bij elkaar te brengen, dan zal er toch geld op tafel moeten komen. Wat tot nu toe beschikbaar is, zou nauwelijks genoeg zijn „to bring about convergence between the economies of Portsmouth and the Isle of Wight”, schamperde de Brusselse correspondent van *The Economist* 4).

En wie moet dat dan betalen? De arme Bondsrepubliek zal slechts zuchtend over de brug willen komen. Van die zijde zijn de klachten over relatief te zware lasten ten behoeve van de Gemeenschap niet van de lucht. In Bonn vergeet men maar al te graag — en elders wordt er zelden aan herinnerd — dat het graanprijsniveau dat bij de inwerkingtreding van het gemeenschappelijk landbouwbeleid is vastgesteld en als grondslag voor de verdere ontwikkeling heeft gediend in 1962/1963 op aandrang van Duitse zijde zeker 8 à 9% hoger is bepaald dan door Frankrijk werd verlangd. Voor een deel mag dus van „den Fluch der bösen Tat” worden gesproken. Ook als men de ontwikkeling van het BNP nagaat, lijkt het aandeel van West-Duitsland in het geheel van het Gemeenschapsbudget nog niet zó excessief 5). Juist is echter dat de Bondsrepubliek relatief onvoordelig uit is ten gevolge van het feit dat de rekeneenheid voor de begroting nog op de koersverhoudingen van vóór 1970 stoelen. Het aandeel van de Bondsrepubliek volgens die ongecorrigeerde valuta beliep in 1975 28,07% van het budget en in 1976 naar schatting 27,6%. Volgens de werkelijke verhoudingen is dat zeker met 1,25 te vermenigvuldigen. Iets dergelijks geldt trouwens voor Nederland (1975: 8,87%, 1976: 8,5%).

De Raad heeft thans besloten aan die versturende factor met ingang van het budget 1978 in ieder geval een einde te maken. Vanaf dat begrotingsjaar zal de EURCO 6), voor de huidige vaste rekeneenheid in de plaats treden; als tenminste de verdragwijziging die in verband daarmee nodig is, tijdig tot stand kan worden gebracht. Die wijzi-

ging betreft niet zozeer de rekeneenheid zelf als wel de bepalingen van het z.g. Eigenmiddelenbesluit van 21 april 1970 en van het Toetredingsverdrag die betrekking hebben op het relatieve aandeel van de middelen die de lidstaten in welke vorm ook aan het budget bijdragen en die hen moeten beschermen tegen te grote fluctuaties daarvan. In die bepalingen spelen de verhoudingen van het BNP der lidstaten zoals zij in 1971 waren een belangrijke rol. Het zou moeilijk te verdedigen zijn de onevenwichtigheden in de wisselkoersen wél te corrigeren, maar de ontwikkeling van de BNP's in hun onderlinge verhouding niet in aanmerking te nemen.

Met betrekking tot de begroting nam de Raad nog een ander besluit: men heeft zich voorgenomen nu toch ernst te gaan maken met de vaststelling van de gemeenschappelijke grondslag die het mogelijk moet maken naast de ontvangsten uit douanerechten en landbouwheffingen, ook ontvangsten, verkregen uit de belasting op de toegevoegde waarde (tot een maximum van 1%) als eigen middelen van de Gemeenschap te beschouwen. Over die grondslag zal nog voor het einde van dit jaar worden beslist.

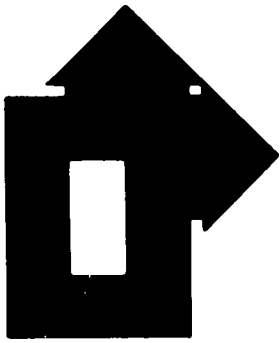
Ten slotte verdient te worden vermeld dat de Raad een nieuw schema voor de behandeling van de begroting heeft aangenomen. Anders dan het Verdrag voorziet, zal de Commissie de ontwerp-begroting reeds op 1 juli bij de Raad en tevens bij het Europees Parlement indienen. In de nationale begrotingen 1977 zal daarmee dus beter dan voorheen rekening kunnen worden gehouden. Bovendien kan de procedure die wij vroeger reeds uitvoerig hebben beschreven 7), dus veel vroeger een aanvang nemen, en tevens zal er voor het overleg tussen Raad en Parlement veel meer tijd beschikbaar zijn dan in het verleden gebruikelijk is geweest.

Besluit

Zeker, vergeleken bij de problemen van de Europese Unie, van de rechtstreekse verkiezingen, van een gemeenschappelijk standpunt in de Noord-Zuid-dialoog zijn de hier weergegeven resultaten van begrotingsoverleg in Luxemburg als klein goed te beschouwen. Ze hebben dan ook de voorpagina's van de dagbladen niet gehaald. Ze zijn echter belangrijk genoeg om er de aandacht op te vestigen ten bewijze dat de goede wil en het vermogen tot constructief werk niet geheel ontbreken.

H. H. Maas

4) *The Economist*, 10 april 1976, blz. 67.
5) Per capita zou Nederland ruim f. 88 aan de bekostiging van Gemeenschapsactiviteiten bijdragen; vgl. *Europa van Morgen*, 1975, blz. 148.
6) Vgl. de Europa-bladwijzer in *ESB*, 3 maart 1976, blz. 232 e.v.
7) Zie voetnoot 1.

Zweedse werkgelegenheidspolitiek

A. F. VAN ZWEEDEN

Nu in Nederland de politieke spanningen weer eens naar kooktemperatuur opliepen en het perspectief op een beleid op lange termijn verduisterd leek te worden, is het misschien aardig naar een land te kijken dat zijn evenmin geringe problemen op een rationelere manier lijkt te kunnen oplossen.

Zweden staat evenzeer als Nederland voor belangrijke structuurwijzigingen, zowel in de arbeidsverhoudingen als in de machtsstructuur binnen de ondernemingen.

De economische inzinking wordt behandeld en gecureerd als een probleem op korte termijn. Dat kan, omdat de Zweden al sinds 25 jaar beschikken over een uitgekiend instrumentarium waarmee zowel een anti-cyclisch beleid als een werkgelegenheidsbeleid kan worden gevoerd.

De Zweedse aanpak van de werkloosheid mag vrijwel tegengesteld aan de thans geldende Nederlandse opvattingen worden genoemd. Hun methodiek van werkloosheidsbestrijding is in essentie puur keynesiaans. Het wegvallen van de buitenlandse vraag als gevolg van de internationale depressie wordt opgevangen door krachtige expansieve maatregelen die erop gericht zijn de binnenlandse bestedingen te stimuleren. Het belangrijkste instrument daarbij is de door de regering gesubsidieerde voorraadfinanciering die de bedrijven in staat stelt op volle capaciteit te blijven produceren zonder mensen te ontslaan. De prijs voor deze kunstmatige handhaving van nagenoeg volledige werkgelegenheid is een groot tekort op de betalingsbalans en op de begroting. Het werkgelegenheidsbeleid financieren de Zweden voor een belangrijk deel door middel van leningen in het buitenland, maar daartegenover staat, zeggen zij, dat „wij ons aan de regels van het spel houden door goederen te blijven invoeren”. De Zweedse overheid gaat van de gedachte uit dat de tekorten zullen worden terugverdiend als de wereldeconomie zich herstelt. Het lijkt mij een gezond uitgangspunt dat zowel de Zweedse regering als het Zweedse bedrijfsleven beseft dat voor bestrijding van werkloosheid moet worden betaald en dat de kosten niet behoren te worden afgewenteld, hetzij op andere landen door invoerbepalingen, hetzij op sociale fond-

sen. De Zweedse industrie zal, als de economie weer aantrekt, over een ongeschonden apparaat beschikken, bemand met beter opgeleide en herschoolde mensen.

De Zweden hebben met hun op zich zelf uiterst kostbare werkgelegenheidspolitiek kapitaalvernietiging en afbraak van arbeidsplaatsen weten te voorkomen. Je kunt je afvragen of een hoog ontwikkeld land als Zweden dan vrij is gebleven van het uitstotingseffect als gevolg van te hoge arbeidskosten en verkorting van de economische levensduur van produktiemiddelen. De loonkostenstijging is er de laatste jaren zeker niet minder dan in andere Westeuropese landen. In 1974/1975 werd een loonstijging van 17% geregistreerd en in 1975/1976 zelfs van meer dan 20%. De prijsinflatie beweegt zich op een niveau van 10 à 11%. Misschien is deze vraag op twee manieren te beantwoorden.

In de eerste plaats is de herstructurering van de Zweedse economie een proces dat al jarenlang wordt begeleid door een actief arbeidsmarktbeleid. Mensen die werkloos worden of bedreigd worden met werkloosheid worden opgevangen in een netwerk van werklozensteun en opleidingsprogramma's. Het programma van de Raad voor de Arbeidsmarkt is nu uitgebreid met steun aan bedrijven die om conjuncturele redenen werknemers zouden moeten ontslaan. Met loonsubsidies van de Raad voor de Arbeidsmarkt worden deze bedrijven in staat gesteld hun werknemers in dienst te houden en ze tegelijk een opleiding in het bedrijf te geven.

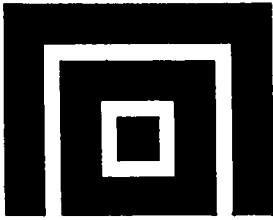
Antwoord 1 zou dus moeten luiden: de herstructurering in de Zweedse industrie die met arbeidsbesparende investeringen gepaard gaat, is in goede banen geleid met vermindering van structurele werkloosheid. De recente wetgeving op bescherming en bevordering van de werkgelegenheid maakt het bovendien bijna onmogelijk mensen te ontslaan.

Antwoord 2 kan luiden: de Zweden beschouwen de arbeidskosten (lonen plus sociale lasten) niet als oorzaak van structurele werkloosheid. Eén van de redenen is dat de hoge loonkostenstijgingen vooral het gevolg zijn van uitzonderlijk hoge incidentele loonstijgingen die samenhangen met het wijdverbreide systeem van stukloon. Hoe verfoeilijk

dit loonsysteem ook in de ogen van de vakbeweging mag zijn, die daar tot dusver weinig aan heeft kunnen veranderen, een belangrijk deel (7%) van de loonkostenstijging staat rechtstreeks in verband met gestegen produktiviteit. Dat neemt overigens niet weg dat de concurrentiepositie van de Zweedse industrie op de internationale markten wel degelijk door deze kosteninflatie wordt aangetast. De Zweedse overheid en ook de vakbeweging is zich ervan bewust dat de komende jaren loonmatiging moet worden betracht.

De sociaal-politieke discussie in Zweden wordt thans beheerst door het plan van het vakverbond LO om de werknemers collectief te laten delen in de winsten en vermogensaanwas van de ondernemingen door de instelling van werknemersfondsen, een plan dat sprekend lijkt op de vad-voorstellen van het kabinet-Den Uyl. Doel van het Zweedse vad-plan is vergroting van de macht van de vakbeweging in de ondernemingen. Met een winstdeling van 20% in alle bedrijven met meer dan 50 werknemers zal de vakbeweging in 20 jaar de meerderheid in de ondernemingen hebben veroverd. De voorstellen worden gemotiveerd met de solidaristische loonpolitiek van de vakbeweging waardoor te veel winst aan de meest rendabele ondernemingen moet worden gelaten, en met de hoogst onevenredige vermogensspreiding. De discussie over dit plan raakt de fundamenten van het economisch systeem dat berust op een machts-evenwicht tussen kapitaal en arbeid. De vakbeweging, die sinds het congres van 1971 haar koers heeft veranderd en gericht op verovering van macht in de bedrijven, probeert thans de balans naar haar kant te laten doorslaan. Ze wil de machtsposities van de grote NV's en de kleine groep grote kapitaalbezitters aantasten. Ze beschikt daartoe al over een ander machtsmiddel: de nationale pensioenfondsen die mede door haar worden beheerd en die nu al tweederde van het aanbod van besparingen voor hun rekening nemen. Met de instelling van collectieve werknemersfondsen zou de beheersing van de geldstromen door de vakbeweging nog worden vergroot.

A. F. van Zweeden

De Wereldwerkgelegenheidsconferentie

PROF. DR. L. B. M. MENNES

Deze maand organiseert de Internationale Arbeidsorganisatie, de ILO, een conferentie over werkgelegenheid, inkomensverdeling en maatschappelijke vooruitgang, en internationale arbeidsverdeling met als deelnemers vertegenwoordigers van overheden, werkgevers en werknemers. Deze conferentie is bedoeld om de resultaten van het World Employment Programme in ogenschouw te nemen, hieruit conclusies te trekken en aanbevelingen op te stellen. Dit World Employment Programme, gestart in 1969, is bedoeld als ILO's bijdrage aan de Internationale Ontwikkelingsdecennium voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium van de Verenigde Naties. De activiteiten van het World Employment Programme worden uitgevoerd of gecoördineerd door het Employment and Development Department van de ILO dat onder leiding staat van onze landgenoot Louis Emmerij. Deze activiteiten zijn tweërlei: het organiseren van werkgelegenheidsmissies naar landen met het doel om werkgelegenheidsstrategieën te formuleren 1), alsmede het uitvoeren van een uitgebreid researchprogramma op het gebied van werkgelegenheid, armoedebestrijding en inkomensverdeling 2).

Over de op de Wereldwerkgelegenheidsconferentie te behandelen onderwerpen heeft de ILO één rapport 3) uitgebracht, hetgeen voor zowel de deelnemers als andere geïnteresseerden alles aanzienlijk overzichtelijker maakt dan het geval is bij andere internationale

conferenties waar men vaak bedolven wordt onder vele deelrapporten.

De agenda van de conferentie bestaat uit de volgende vijf punten: nationale werkgelegenheidsproblemen en -politiek, vooral met betrekking tot de ontwikkelingslanden; migratie; technologie; multinationale ondernemingen; werkgelegenheidsproblemen in ontwikkelde landen — centraal geleide economieën en geïndustrialiseerde markteconomieën —; herstructureringsmaatregelen in deze laatste landen. Deze kroniek behandelt alleen de werkgelegenheidsproblematiek van ontwikkelingslanden en in mindere mate herstructurering en technologie.

Werkloosheid en armoede

Allereerst het grootste wereldprobleem: de omvang van de werkloosheid en armoede in ontwikkelingslanden. De ontwikkelingslanden met een vrije markteconomie hebben nu een beroepsbevolking van ongeveer 700 mln. personen waarvan iets meer dan 40%, dat is 300 mln. personen, geheel of gedeeltelijk werkloos zijn. Van deze 300 mln. personen bevindt 80% zich in de rurale sector. In het jaar 2000 zal de beroepsbevolking in deze landen 1.400 mln. personen bedragen; m.a.w. in de volgende 25 jaar moet er in deze ontwikkelingslanden voor 1 mrd. personen werk worden gecreëerd. Wat betreft de huidige omvang en verdeling van de werkloosheid is tabel 1 illustratief.

Deze geheel of gedeeltelijk werklozen vormen slechts een gedeelte van diegenen die in armoede of zelfs diepe armoede leven. Gebruik makend van koopkrachtpariteiten berekent de ILO voor 1972 de volgende per capita inkomensgrenzen voor zeer armen en armen:

	Zeer armen	Armen
Azië	< 50 \$	< 100 \$
Afrika	< 59 \$	< 115 \$
Latijns-Amerika	< 90 \$	< 180 \$

Hiervan gebruik makend komt men tot de volgende schattingen van de aantallen mensen die in deze ontwikkelingslanden in armoede, resp. diepe armoede leven (zie tabel 2).

Het lijkt bovendien dat tussen 1963 en 1972 het aantal in armoede, resp. diepe armoede levende personen is toegenomen met 119, resp. 43 mln. Gegeven het feit dat in deze periode veel ontwikkelingslanden een snelle economische groei hebben meegemaakt, werpt de vraag zich op of de inkomensverdeling

- 1) Tot nu toe zijn voor de volgende landen dergelijke strategieën opgesteld: Columbia, Sri Lanka, Kenya, Iran, de Filippijnen, de Dominicaanse Republiek en Sudan.
- 2) International Labour Office, *World Employment Programme — research in retrospect and prospect*, Genève, 1976.
- 3) International Labour Office, *Employment, growth and basic needs: a one-world problem*, Genève, 1976.

Tabel 1. Volledige en gedeeltelijke werkloosheid in ontwikkelingslanden in 1975, per gebied (mln. personen)

Gebieden	Volledig werkloos				Gedeeltelijk werkloos				Totaal			
	Totaal		Steden		Totaal		Steden		Totaal		Steden	
	aantallen	%	aantallen	%	aantallen	%	aantallen	%	aantallen	%	aantallen	%
Azië a)	18	3,9	6	6,9	168	36,4	20	23,2	186	40,3	26	30,1
Afrika	10	7,1	3	10,8	53	37,9	7	25,1	63	45,0	10	35,9
Latijns-Amerika	5	5,1	5	6,5	28	28,9	14	22,8	33	34,0	19	29,3
Oceanië	—	—	—	—	1	49,0	—	—	1	49,0	—	—
Totaal	33	4,7	14	8,0	250	35,7	41	23,3	183	40,4	55	31,3

a) Exclusief China.

binnen ontwikkelingslanden niet is verslechterd. Op deze relatie tussen groei en inkomensverdeling gaat het ILO-rapport kort in. Het rapport komt tot zeer voorzichtige uitspraken over deze relatie waarbij duidelijk de lijn wordt gevolgd, die men aantreft in de gezamenlijke studie van de Wereldbank en het Institute of Development Studies van de Universiteit van Sussex 4). Dit komt neer op een pleidooi voor groei met herverdeling.

De bovengenoemde cijfers zijn wat betreft werkloosheid en armoede voor de ILO een bevestiging dat de nadruk die het World Employment Programme op het creëren van werkgelegenheid legde, terecht was. Naar de mening van de ILO zijn deze cijfers er echter ook een bewijs van dat het scheppen van meer en betere arbeidsplaatsen niet voldoende is om een einde te maken aan armoede en maatschappelijke ongelijkheid. Daarom wordt op de conferentie voorgesteld dat ontwikkelingsplannen in de toekomst als expliciete doelstelling moeten bevatten het bereiken van een bepaald niveau van basisbehoeften, een soort minimumlevensstandaard, voor de armste groepen van de bevolking. Deze z.g. „basic needs“-strategie wordt in het rapport in twee delen behandeld.

„Basic needs“-strategie

Allereerst wordt een definitie van „basic needs“ gegeven. Deze bestaan uit twee groepen van elementen. In de eerste plaats bepaalde minimumvereisten wat betreft de consumptie van gezinshuishoudingen: voedsel, huisvesting en kleding. Daarnaast een bepaald niveau van essentiële overheidsvoorzieningen als drinkwater, openbaar vervoer, gezondheids- en onderwijsvoorzieningen. Na deze definitie worden twee modellen besproken die elk als expliciet doel een „basic needs“-strategie impliceren. Het eerste model is dat van de Wereldbank 5) dat expliciet als doelvariabelen heeft de inkomens van de armste groepen, echter geen specifieke voorzieningenniveaus. Dit model laat zien dat het mogelijk is in een periode van 30 jaren het per capita inkomen van de armste 40% van de bevolking te verdrievoudigen door een politiek van landhervorming en het transfereren van een gedeelte van de ter beschikking komende investeringsfondsen naar deze armste groepen. Deze politiek kan worden werkstelligd door fiscale en kredietmaatregelen en het richten van ontwikkelingshulp op deze bevolkingsgroepen.

Het tweede model heeft als doeleinden specifieke niveaus van voedselvoorziening, huisvesting en onderwijs voor de armste 20% van de bevolking. Deze niveaus moeten in het jaar 2000 zijn bereikt. De ILO heeft zulke doeleinden numeriek bepaald voor alle ontwikke-

Tabel 2. Aantallen personen die in ontwikkelingslanden in armoede leven (in mln. en als percentages), 1972

Gebieden	Bevolking	Armen	Zeer armen	Armen	Zeer armen
		(miljoenen)		(percentage van de bevolking)	
Azië	1.196	853	499	71	42
Afrika	345	239	134	69	39
Latijns-Amerika	274	118	73	43	27
Totaal	1.815	1.210	706	67	39

lingslanden onderverdeeld in zes regionale groeperingen, alsmede de inkomensniveaus die hiermee corresponderen. Het blijkt dat, behalve in China en de olieproducerende landen, deze inkomensniveaus voor de armste 20% van de bevolking in het jaar 2000 onbereikbaar zijn via een politiek van snelle economische groei alleen. De hiervoor benodigde groeitempi zijn 9-11% per jaar, d.w.z. bijna een verdubbeling van de relatief hoge percentages gerealiseerd in de laatste jaren. In het geval van een politiek van inkomensherverdeling blijken de „basic needs“ wel bereikt te kunnen worden mits de respectievelijke economieën met 7-8% per jaar groeien. Met andere woorden, de door de ILO voorgestelde „basic needs“-strategie heeft als basisvoorwaarden: snelle economische groei gepaard gaande met inkomensherverdeling. Het is duidelijk dat blijvend hoge investeringsniveaus essentieel zijn voor het welslagen van de ILO's „basic needs“-strategie.

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Overigens stelt het ILO-rapport dat inkomensherverdeling leidt tot een andere goederensamenstelling van de vraag hetgeen weer zal leiden tot een goederensamenstelling van de productie gekenmerkt door een hogere arbeidsintensiteit. Tot nu toe is deze stelling echter nog niet door empirische analyse bevestigd 6).

Ten slotte bespreekt het rapport in tamelijk algemene termen een aantal maatregelen van economische politiek van ontwikkelingslanden in het kader van de „basic needs“-strategie. Zo komen ter sprake de handelspolitiek, prijspolitiek, centralisatie en decentralisatie, bevolkingspolitiek e.a. Op het terrein van de internationale betrekkingen roept het rapport op tot speciale maatregelen op handelsgebied ten behoeve van de armste landen. Het is duidelijk dat in deze „basic needs“-strategie het richten van ontwikkelingshulp op de armste landen of op de armste groepen in andere landen een eerste prioriteit is.

Herstructureringspolitiek

Wat herstructureringspolitiek betreft gaat het rapport eerst de mogelijke omvang van dit probleem voor de ontwikkelde landen na. De FAO heeft berekend dat herstructurering van de landbouwsector in de ontwikkelde landen zal leiden tot een verlies van een half miljoen arbeidsplaatsen gedurende de jaren zeventig. Daartegenover staat een winst van 4 tot 5 mln. arbeidsplaatsen in de ontwikkelingslanden. Op macro-economisch niveau is een dergelijke vermindering natuurlijk verwaarloosbaar voor de ontwikkelde landen. Echter door de concentratie in landen en binnen landen in bepaalde gebieden zullen toch aanzienlijke herstructureringsproblemen ontstaan. Hetzelfde geldt ten aanzien van de gevolgen van een verlaging van de tarieven op industriële produkten met 50% te zamen met het afschaffen van alle niet-tarifaire belemmeringen door de ontwikkelde landen. Nog geen 100.000 arbeidsplaatsen zouden verloren gaan in deze landen ten gevolge van toenemende exporten van de ontwikkelingslanden. Wel zou dit verlies geconcentreerd zijn in bepaalde sectoren en gebieden. Verder wordt er in het ILO-rapport melding gemaakt van de anticiperende herstructureringspolitiek zoals die onze ministers Lubbers en Pronk voor ogen staat.

De ILO benadrukt dat herstructureringspolitiek het resultaat moet zijn van overleg tussen alle partijen die met de gevolgen te maken hebben: werknemers, werkgevers, overheid en consumenten. Verder wordt erop gewezen dat een politiek van het kapitaalintensiever maken van inefficiënte productieprocessen

4) H. B. Chenery e.a., *Redistribution with growth*. Londen, 1974.

5) M. S. Ahluwalia en H. B. Chenery, A model of distribution and growth, in H. B. Chenery e.a., *Redistribution with growth*, Londen, 1974.

6) Zie o.a. D. Morawetz, Employment implications of industrialisation in developing countries: a survey, *The Economic Journal*, vol. 84, no. 335, september 1974; W. R. Cline, Distribution and development; a survey of literature, *Journal of Development Economics*, vol. 1, no. 4, februari 1975; V. E. Tokman, Income distribution, technology and employment in developing countries; an application to Ecuador, *Journal of Development Economics*, vol. 2, no. 1, maart 1975.

meestal niet de juiste weg is; beter is het nieuwe activiteiten te entameren. Ook wordt in het rapport onderstreept dat de voornaamste voorwaarde voor een succesvolle herstructurering is: snelle economische groei resulterend in volledige werkgelegenheid. Ten slotte pleit de ILO voor het oprichten van een z.g. International Conversion Fund dat steun kan bieden aan nationale herstructureringsprogramma's.

Technologie

Wat betreft *technologie* begint het rapport met het opsommen van de verschillende argumenten ten gunste van enerzijds arbeidsintensieve, anderzijds kapitaalintensieve technologieën. Vervolgens worden de voornaamste conclusies van onderzoek op dit terrein gedaan door de ILO en andere instellingen samengevat. Allereerst blijkt het dat er veel meer technologieën ter beschikking zijn of gebruikt worden dan men vaak denkt. Dit is vooral het geval op het gebied van de landbouw, de wegen- en huizenbouw, de dienstensector, maar ook voor een groot aantal industriële productieprocessen. In de tweede plaats zijn er een aantal producten of productieprocessen zoals kunstmest, chemische producten en staal, waar geavanceerde

technologieën inderdaad de beste produktiemethode zijn ondanks hun mogelijke negatieve maatschappelijke neveneffecten. Ten slotte dringt de ILO aan op rigoureuze toepassing van sociale kosten-batenanalyse bij het beslissen over welke technologie te gebruiken. Het rapport wijst op de voordelen van subcontracting, nl. dat kleine ondernemingen toegang krijgen tot technische kennis zonder dat deze ondernemingen taken op het gebied van marketing behoeven uit te oefenen, die meer geschikt zijn voor grotere bedrijven. Ook het vergroten van de mogelijkheden tot overdracht van technologie aan ontwikkelingslanden wordt besproken waarbij tevens de rol van de multinationale onderneming aan de orde wordt gesteld. Naar de mening van de ILO zal het volgen van een „basic needs“-strategie de de natuurlijke voordelen van de multinationale onderneming in de industriële sector verminderen. Immers, meer nadruk op „basic needs“ houdt in minder vraag naar moderne westerse consumptiegoederen en minder noodzaak voor geavanceerde technologieën. Ten slotte stelt de ILO voor om een Consultative Group on Appropriate Technology op te richten die als doel moet hebben het bevorderen van onderzoekprogramma's op het gebied van juiste technologieën

voor ontwikkelingslanden. Deze Consultative Group zou geassisteerd moeten worden door een International Appropriate Technology Unit die als taak zou hebben het formuleren van voorstellen om onderzoekresultaten op dit gebied in de praktijk toe te passen.

Rol van de Wereldwerkgelegenheidsconferentie

Wat kan de rol van de Wereldwerkgelegenheidsconferentie zijn? Haar taak is duidelijk niet het formuleren van een agenda voor onderhandelingen zoals bijv. bij UNCTAD het geval is. Wel kan de conferentie een rol spelen — via het formuleren van de „basic needs“-strategie — bij het herdefiniëren van wat ontwikkeling eigenlijk is of moet zijn. Ook kan zij van invloed zijn bij het doen accepteren van deze ontwikkelingsconceptie door diegenen die verantwoordelijk zijn voor ontwikkelingspolitiek en -planning. Ten slotte kan de conferentie door haar tripartite samenvatting leiden tot meer consensus over problemen als herstructurering, de keuze en toepassing van de juiste technologie en de rol van de multinationale onderneming.

L. B. M. Mennes

ESB

Ingezonden

Tanende groei en milieu

In dit blad wijdde Prof. Dr. P. J. L. M. Peters onlangs een beschouwing 1) aan de *Macro-economische verkenning van de Nederlandse economie in 1980* van het Centraal Planbureau 2).

Als één der uitgangspunten van de ramingen vermeldt Peters dat „de lopende kosten ten behoeve van de bestrijding van het milieubederf ongeveer 1,8% van het nationaal produkt zullen vergen“. Hij laat even verder daar als conclusie op volgen: „In de huidige verhoudingen is dat een aftrekpost in de orde van grootte van 30 à 40% van het door de bruto technologische ontwikkeling mogelijk gemaakte groeipotentieel“.

Deze conclusie is niet erg aannemelijk, welke kwantitatieve inhoud men ook aan het begrip „door bruto technologische ontwikkeling mogelijk gemaakte groeipotentieel“ zou willen toekennen. Het kostenniveau van 1,8% van het BNP wordt immers pas bereikt bij

voltooiing van het programma dat nodig is om, milieuhygiënisch gezien, „orde op zaken te stellen“. De regering heeft zich ten doel gesteld dit programma voor 1985 te voltooien. Op basis van dit programma heeft het Centraal Planbureau becijferd dat het milieuhygiënisch beleid een gering effect heeft op de groei van het BNP (bijvoorbeeld 3,5% per jaar zonder milieuhygiënisch beleid, tegenover 3,4% per jaar met milieuhygiënisch beleid) 3). Het effect op de hoeveelheid middelen die jaarlijks voor de particuliere consumptie kunnen worden aangewend is weliswaar groter 4) — 3,1% jaarlijkse consumptiegroei (volume) mét, tegenover 3,5% zonder milieuhygiënisch beleid —, maar ook hier geldt dat het beslag op de groei zeker nog geen 30 à 40% bedraagt. Een beslag van 30 à 40% op „de groei“ is trouwens ook erg onwaarschijnlijk als het prijseffect niet meer dan 0,1 à 0,2% per jaar bedraagt 5).

Vermoedelijk is Peters tot zijn gevolgtrekking gekomen doordat hij niet heeft ingezien dat het procentuele beslag van 1,8% van het BNP eerst tegen het einde van de programperiode wordt bereikt. Het huidige milieuhygiënische beleidsprogramma legt dus niet een beslag op het BNP dat jaarlijks toeneemt met 1,8%, maar een beslag dat gedurende een reeks van jaren zal oplopen tot 1,8% van het BNP. Het is jammer dat Peters met zijn artikel wellicht voedsel heeft gegeven aan een ongemotiveerde angst die er bij sommigen bestaat voor hoge kosten die het gevoerde milieuhygiënische beleid met zich zou meebrengen.

Drs. J. H. M. Pieters, medewerker Staforgaan Externe Coördinatie en Beleidsanalyse, afdeling Economische Beleidsaspecten van het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne

1) Prof. Dr. P. J. L. M. Peters, Tanende groei, *ESB*, 10 maart 1976.

2) Ministerie van Economische Zaken, 's-Gravenhage, februari 1976. Bijlage bij het persbericht 65, 19 februari.

3) *Economische gevolgen van bestrijding van milieuverontreiniging*, CPB-monografie 20, 's-Gravenhage, september 1975, blz. 57.

4) *Idem*, blz. 49. Over 12 jaar bedraagt het effect -5,2%.

5) Een *Macro-economische verkenning van de Nederlandse economie in 1980*, blz. 6.

Boeken nieuws

Cyril Tomkins: Financial planning in divisionalised companies. Haymarket Publishing Limited, Londen, 1973, 195 blz., £ 2.

Gedurende de laatste decennia zijn steeds grotere ondernemingen ontstaan. Parallel met deze ontwikkelingen is de ondernemingsleiding overgegaan tot het creëren van afdelingen of divisies van een „manageable size”, die in meerdere of mindere mate een eigen verantwoordelijkheid bezitten voor het door hen gevoerde beleid.

De onderhavige, in de reeks „Accountancy Age” verschenen uitgave, tracht de belangrijkste met „divisionalisatie” samenhangende vraagstukken te belichten. Na een korte beschouwing over „divisionalisatie” in het algemeen, alsmede over de voor de onderneming geldende voordelen en nadelen daarvan, komt de schrijver tot de alles beheersende vraag met betrekking tot „divisionalisatie”: hoe kan aan de afdelingen een maximum aan autonomie worden gegeven, onder de randvoorwaarde dat hierdoor de belangen van de onderneming als geheel niet geschaad worden? Naar het oordeel van de schrijver zal men deze vraag voor de verschillende in de afdeling te nemen beslissingen apart moeten beantwoorden.

Als categorieën van beslissingen worden onderscheiden „Operating-decisions” en „investment-decisions”. Het is denkbaar, dat een afdeling autonoom is m.b.t. beide categorieën van beslissingen. Veelal zal echter slechts de „operating-decision” gedelegeerd zijn. Het vraagstuk m.b.t. deze laatstgenoemde beslissing wordt in de literatuur vaak aangeduid als het „transfer-price”-probleem.

Uit het onderhavige boek wordt duidelijk, dat een „transfer-price” vaak onvoldoende waarborgen biedt tot bovenbedoelde afstemming tussen afdelingshandelen en ondernemingsbelang. De analyse van het vraagstuk via mathematische programmeringstechnieken doet vermoeden, dat het zoeken naar de ideale „transfer-price” (vooralsnog) moet worden gezien als het zoeken naar de steen der wijzen. De schrijver volstaat met de vermelding, dat de oplossing (noodgedwongen) een „behavioral” karakter zal moeten dragen. Tomkins is er evenwel in geslaagd om de voor velen slecht toegankelijke literatuur op het terrein van mathematische programmering en „transfer-pricing” in een algemeen kader te plaatsen en begrijpelijk te maken.

Het geven van autonomie met betrekking tot de „investment-decision” plaatst de centrale leiding nog voor grotere pro-

blemen, dan bij de „operating-decisions”. Als algemene regel kan men aanhouden, dat de ondernemingsleiding de aan afdelingen gedelegeerde bevoegdheid tot investeren kan regelen d.m.v. de hoogte van de premie, die de afdelingen aan de centrale ondernemingsleiding moeten afdragen als vergoeding voor de beschikbaar gestelde fondsen. Door de hoogte van deze premie te variëren kan de centrale leiding (enige) invloed uitoefenen op de investeringen van de afdelingen. De behandeling van de investeringsautonomie draagt echter een algemeen karakter, zodat van conclusies nauwelijks sprake is.

Het boek suggereert echter niet praktische oplossingen te bieden, maar om op systematische wijze de met „divisionalisatie” samenhangende problematiek te belichten; in het bijzonder de betekenis van mathematische technieken. Deze betekenis bestaat volgens de schrijver (vooralsnog) vooral uit een duidelijke analyse van het vraagstuk. Een algemeen geldende oplossing van het vraagstuk kunnen deze technieken niet bieden, al kan worden gesteld, dat de kwaliteit van de op andere wijze bepaalde oplossing zeker positief zal worden beïnvloed door een „mathematische analyse” vooraf.

Het geheel overziende zouden wij ons willen aansluiten bij de schrijver, die het boek geschikt acht voor „qualified accountants” en gevorderde studenten. De voorbeeldsgewijze behandeling van de op dit terrein gebruikte mathematische programmeringstechnieken, alsmede de vrij volledige behandeling van de problematiek qua aard van de te delegeren beslissingen, maken het boek o.i. tot een geschikt inleidend werk voor bovengenoemde potentiële gebruikers.

C. van Halem

Bauxiet, Billiton en Suriname. Stichting Ontwikkelingssamenwerking Vakbeweging en Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Vakcentrales, Utrecht, 1975, 280 blz., f. 23.

Gaat uitgebreid in op de achtergronden van de macht van enkele multinationale ondernemingen over de productietekenen van bauxiet t/m aluminiumproductie, en dan vooral van die van Shell/Billiton. Speciaal gaat het in op de gevolgen die dat voor de bevolking voor een arm land als Suriname heeft. Het boek is verkrijgbaar door f. 23 over te maken op gironummer 27 87 799 t.n.v. SOSV-project, Ravellaan 1, Utrecht.

Leonard Huizinga: Trek je jasje eens uit. Hagemeyer NV, Naarden, 1975, 256 blz.

Uitgegeven ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Hagemeyer Group NV. Het boek bevat 75 jaar geschiedenis, rijk geïllustreerd, van het z.g. koopmanshuis Hagemeyer.

Drs. C. J. Schieman: Bedrijfseconoom en bestuursfunctie. H. E. Stenfert Kroese BV, Leiden, 1975, 32 blz.

Rede uitgesproken ter gelegenheid van de aanvaarding van het ambt van gewoon lector in de bedrijfshuishoudkunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam op 16 oktober 1975.

ESB

Mededeling

Systemen en toekomstverkenning

Op 19 en 20 augustus 1976 organiseert de Systeemgroep Nederland de Zomercursus 1976 met als onderwerp: „Systemen en toekomstverkenning”; een inleidende cursus in de benaderingen, methoden, technieken, problemen, modellen en toepassingen (macro, meso, micro) die in Nederland uitgangspunten vormen bij het wetenschappelijk toekomstonderzoek.

Plaats: Leeuwenhorst Congres Center, Noordwijkerhout. Inlichtingen: Ir. J. S. Knipscheer, Interfaculteit Bedrijfskunde, Poortweg 6-8, Delft, tel.: (015) 56 92 94.

(I.M.)

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Korte Hoogstraat 11-13, Rotterdam
Postbus 21333, tel. (010) 33 26 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

de rijksoverheid vraagt

hoofd afdeling organisatie bouwwezen (mnl./vrl.) vac. nr. 5-2530/0936

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
t.b.v. de Directie Bouwnijverheid

Taak: leiding geven aan de afdeling waaraan de volgende taken zijn opgedragen: bestuderen van ontwikkelingen op het gebied van de structuur en organisatie van, samenwerkingsvormen in, alsmede groeperingen en organisaties uit, het bouwbedrijfsleven, gericht op een doelmatig verlopen van het bouwproces; volgen en analyseren van overheidsmaatregelen v.w.b. de betekenis voor de Bouwnijverheid; een bijdrage leveren bij de bestudering van de verhoudingen tussen partners in en de structuur van het bouwproces; mee tot stand brengen van wijzigingen in de voor de bedrijfstak van belang zijnde collectieve regelingen; onderhouden van contacten met diverse groeperingen en organisaties uit het bedrijfsleven, overheidsinstanties, enz.; verstrekken van adviezen over bovengenoemde zaken.

Vereist: diploma bedrijfskundig ingenieur of doctoraal examen economie; ruime ervaring op het gebied van de organisatie van het bouwwezen.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 6253,- per maand.

chef financieel-economische zaken van de directie hoger beroepsonderwijs (mnl./vrl.) vac. nr. 6-4766/0936

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen
t.b.v. het Directoraat-Generaal voor het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (D.G.H.W.)

Taak: de functionaris is, in samenwerking met de financiële stafdirectie van het D.G.H.W., o.m. verantwoordelijk voor: het voorbereiden en coördineren van het opstellen van de meerjarenraming en de begroting van de directie en bijdragen aan de ontwikkelingen van richtlijnen hiervoor; (mede) zorgdragen voor het ontwikkelen en toepassen binnen de directie van nieuwe of aangepaste bekostigingssystemen, subsidievoorwaarden, geautomatiseerde administratieve en beheerssystemen, begrotings-, planning- en budgettaire technieken en informatiesystemen ter ondersteuning van de beleidsprocessen binnen de eigen directie en de begeleiding van instellingen; bewaken van de begroting en de bestedingen van de directie en zorgdragen voor het opstellen en uitvoeren van een financieel controle- en informatieplan voor de directie en instellingen.

Gevraagd: b.v.k. doctoraal examen economie en ervaring op één of meer van bovengenoemde gebieden.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 5730,- per maand

economen (mnl./vrl.) vac. nr. 6-4790/0936

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
t.b.v. de Directie Bouwnijverheid, Afdeling Planning en Uitvoering

Taak: verrichten van één of meerdere van de volgende werkzaamheden: ontwikkelen van statische en dynamische modellen t.b.v. het opstellen van prognoses op korte en lange termijn t.a.v. de ontwikkeling op het gebied van de bouwproductie, de bouwcapaciteit en de werkgelegenheid mede gelet op internationale ontwikkelingen; volgen van de uitvoering en evalueren van de resultaten van een planning en programmering op middellange termijn van door de overheid te verrichten bouwactiviteiten, rekening houdend met bouwplannen van lagere overheden en grote particuliere opdrachtgevers; adviseren over het te voeren beleid. Voorts het onderhouden van contacten en samenwerken met daarvoor in aanmerking komende ministeries, andere overheidsinstanties en het particuliere bedrijfsleven.

Vereist: doctoraal examen economie.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 4501,- per maand.